

POLICEJNÍ AKADEMIE ČESKÉ REPUBLIKY V PRAZE

Fakulta bezpečnostně právní

Katedra bezpečnostní politiky

Tranzice běloruského politického režimu

Diplomová práce

The transition of Belarussian political regime

Master thesis

VEDOUCÍ PRÁCE
Mgr. Štěpán Strnad PhD.

AUTOR PRÁCE
Bc. Klauďie Formánková

2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce na téma Tranzice běloruského politického režimu je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně a s použitím uvedené literatury a pramenů.

V Praze dne:

.....

Bc. Kládie Formánková

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. Štěpánu Strnadovi PhD. za vedení mé diplomové práce, ochotu, trpělivost a podnětné rady, které mi při zpracovávání práce poskytoval.

ANOTACE

Tato diplomová práce se zabývá případovou studií tranzice běloruského politického režimu, která je provedena na základě typologických přístupů k přechodům k demokracii, klasifikace nedemokratických režimů a vybraných ukazatelů míry demokracie. Teoretická část práce obsahuje vymezení jednotlivých teoretických koncepcí přechodů, jejich etapy a vlny demokratizace a vybraných ukazatelů míry demokracie. Praktická část se věnuje analýze přechodu politického režimu v Bělorusku, a to na základě historie území a mentality obyvatelstva, typologií přechodů k demokracii na základě vybraných autorů, Linzovy klasifikace nedemokratických režimů a ukazatelů míry demokracie, vymezených v teoretické části této práce.

KLÍČOVÁ SLOVA

tranzice, demokratizace, Bělorusko, nedemokratický režim, diktatura

ANNOTATIONS

This master thesis tackles a case study of the transition of the Belarusian political regime, from various typologies of transitions to democracy, classification of non democratic regimes and selected indicators of democracy. The theoretical part of the thesis contains the theoretical concepts of specific types of transitions to democracy and its stages, the problematic of waves of democratization and selected indicators of democracy. The practical part of the thesis analyzes the transition of political regime in Belarussian republic. The case study is based on an analysis of the history of the area and mentality of its people, the tranzitology typology of chosen authors, Linz's classification of non democratic regimes and selected indicators of democracy.

KEY WORDS

transition, democratization, Belarus, nondemocratic regime, dictartorship

Obsah

Úvod.....	7
Předmět, cíl a metodika práce	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 Vymezení základních termínů	9
1.1 Demokracie	9
1.2 Legitimita a ekonomická rozvinutost	12
1.3 Pluralismus a limitovaný pluralismus.....	13
1.4 Politické vůdcovství.....	13
1.5 Ideologie a mentalita.....	15
1.6 Politická mobilizace a depolitizace	16
2 Nedemokratické režimy	17
2.1 Totalitární režimy	18
2.2 Autoritářské režimy.....	19
2.3 Sultanistický režim.....	22
2.4 Hybridní režimy	22
3 Teorie přechodů k demokracii	25
3.1 Teoretická koncepce Alfreda Stepana	26
3.2 Přechody k demokracii podle Juana J. Linze.....	27
3.3 Typologie přechodů k demokracii S. P. Huntingtona.....	28
3.4 Přechody k demokracii dle Karlové a Schmittera.....	30
4 Etapy přechodů k demokracii.....	32
4.1 Etapy přechodu k demokracii podle Rustowa.....	32
4.2 Etapy přechodu k demokracii podle Przeworského.....	33
5 Vlny demokratizace	35
6 Demokracie v číslech	39
6.1 Index demokracie	39
6.2 Freedom House	40
PRAKTICKÁ ČÁST	42
1 Bělorusko	42
1.1 Volební systém	43
1.2 Významné politické strany	44
1.3 Zahraniční politika	45
2 Historické souvislosti	47
2.1 Rzeczpospolita.....	47

2.2 Ruské císařství	48
2.3 Prozatímní vláda Ruska	49
2.4 Běloruská lidová republika	50
2.5 Sovětský svaz.....	51
2.6 Události předcházející rozpadu SSSR.....	53
2.7 Vznik Běloruské republiky	55
3 První a poslední prezident	57
3.1. Nástup k moci.....	57
3.2 Falzifikace výsledků	60
3.3 Volby 2020.....	62
4 Typ přechodu k demokracii.....	65
4.1 podle S. Huntingtona.....	65
4.2 podle Karlové a Schmittera	66
5 Nedemokratický režim podle J. J. Linze	67
6 Míra demokracie v Bělorusku	69
6.1 Výroční zpráva Democracy Index	69
6.2 Výroční zpráva House of Democracy.....	70
Závěr	71
Použité zdroje	74

Úvod

Předkládaná diplomová práce se zabývá přechodem k demokracii ve státě Bělorusko, jeho klasifikací a zhodnocením jeho úspěšnosti.

Teoretická část práce je věnována teoretickému vymezení nedemokratických režimů, přechodů k demokracii, vln demokratizace a vybraným ukazatelům míry demokracie. První kapitola obsahuje vymezení základních termínů nutných pro studium přechodů demokracie, jako je např. podstata demokratického režimu, politický pluralismus, mentalita a politická mobilizace. Druhá kapitola popisuje jednotlivé druhy nedemokratických režimů, které představují v problematice přechodů k demokracii tzv. odstraňovaný režim. Třetí kapitola obsahuje teoretické koncepce a typologie přechodů k demokracii podle Alfreda Stepana, Juana J. Linze, S. P. Huntingtona a podle Karlové a Schmittera. Ve čtvrté kapitole se autorka věnuje etapizaci přechodů k demokracii podle Rustowa a Przeworského. Pátá kapitola se zabývá fenoménem demokratizace a teoretického rozdělení demokracie do tří vln podle S. P. Huntingtona. V šesté kapitole se nachází popis dvou mezinárodně uznávaných ukazatelů demokracie, jedná se o Index demokracie a Index organizace Freedom House.

V úvodu praktické části se seznamujeme s předmětem případové studie této diplomové práce – státem Bělorusko. V první kapitole se kromě základních informací o státě zabýváme především stranickou situací a zahraniční politikou. Druhá kapitola je věnována historickým souvislostem, které značně ovlivnily utváření národní identity běloruského lidu, a tudíž měly přímý vliv na běloruskou tranzici. Třetí kapitola seznamuje čtenáře s prvním a posledním prezidentem Běloruska – Alexandrem Lukašenkem, který je hlavou státu již 26 let a jeho poslední zvolení prezidentem nebylo uznáno řadou zemí demokratického světa. Lukašenko se drží u moci díky nedemokratickým zásahům do Ústavy státu, falzifikaci výsledků prezidentských voleb a úzkými vazbami na Rusko. V následujících kapitolách se autorka věnuje vymezení tranzice běloruského politického režimu na základě teoretických přístupů k tranzici S. P. Huntingtona a Karlové a Schmittera, na klasifikaci režimu samotného podle J.J. Linze a zhodnocení současného stavu demokracie ve státě podle Indexu demokracie a Freedom House.

Předmět, cíl a metodika práce

Předmětem této práce je zhodnocení úspěšnosti tranzice běloruského politického režimu na základě vybraných teoretických koncepcí, typologií, ukazatelů demokracie.

Cílem práce je analýza současného politického režimu v Bělorusku za účelem stanovení typu přechodu k demokracii, zhodnocení jeho úspěšnosti a vymezení současného režimu v zemi. Analýza je provedena na základě typologií přechodů k demokracii, jejich etap a vln, ukazatelů demokracie, Linzovy klasifikace nedemokratických režimů, historie území a běloruského obyvatelstva a současné situace ve státě.

Metodika použita pro tuto práci zahrnuje studium a analýzu specializované literatury, a to jak české, tak cizojazyčné, a dalších pramenů, např. oficiálních mezinárodních statistik, odborných studií a článků, dále realizaci praktické části, která spočívá v komplexním zkoumání politického režimu příkladu státu Běloruska a jeho tranzice.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Vymezení základních termínů

První kapitola teoretické části této diplomové práce bude věnována vymezení několika termínů, jejichž znalost je stěžejní pro plné uchopení problematiky nedemokratických režimů a přechodů k demokracii. V první řadě se budeme věnovat demokracii, co demokracie představuje, jaké jsou podmínky stabilní demokracie a její pomyslné pilíře. Druhá část první kapitoly bude věnována problematice ideologie, mentality, politického vůdcovství a politické mobilizace a depolitizace, základu pro studium nedemokratických režimů.

1.1 Demokracie

Pro účely vymezení jednotlivých typologií přechodů k demokracii a jejich teoretického objasnění v následujících kapitolách je nutné definovat demokracii jako samostatný termín, který představuje požadovaný cíl tranzice. Co vlastně demokracie znamená a představuje pro společnost, jedná se o dosažitelnou formu vlády, nebo pouhou utopii, jaké klady a zápory skýtá?

Demokracii se obecně přezdívá „vláda lidu“, a to hlavně z podstaty toho, že je obyvatelstvu demokratického státu propůjčována značná rozhodovací pravomoc ve fungování státu. Když se podíváme na samotné slovo demokracie z etymologického hlediska, jeho původ nalezneme v řeckém slově *Démokratía*, jež se skládá ze slov *démos* (lid) a *kratein* (vládnout). Výraz „vláda lidu“ je tedy faktickým překladem samotného názvu demokracie.¹

Definice demokracie je často také rozšiřována do fráze „vláda lidu, prostřednictvím lidu a pro lid“. Lid představuje samotné jádro demokracie, a to způsobem, jakým se občané demokratického státu podílejí na jeho utváření a rozhodování. Možnost podílet se na rozhodovacím procesu je garantována ze zákona lidu za účelem splnění jejich zájmů. Podstatou demokracie je svoboda, především svoboda volby.

¹ HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2007. s. 15. ISBN 978-80-210-4249-0 str. 15

V demokratickém systému vládnutí dochází buď k přímému nebo nepřímému podílení na rozhodovacích procesech státu. Rozeznáváme tedy dva základní druhy demokracie, a to zastupitelskou demokracii neboli nepřímou a demokracii participační, přímou. V demokracii přímé může lid přímo rozhodnout svým hlasem o dané otázce v rámci např. referend. V případě zastupitelské demokracie se lid podílí na chodu státu skrze volbu svých zástupců, které svým hlasem zmocňují k výkonu státní moci.

Dalo by se tedy říct, že základní pilíř demokracie představuje všeobecné volební právo při podílení se na rozhodovacím procesu, kdy každý hlas má stejnou váhu a každý má právo volit a být volen. Volby jsou svobodné, konají se pravidelně v opakujících se intervalech a volí se minimálně ze dvou alternativ, ať už se jedná o dvě alternativy rozhodnutí v rámci přímé demokracie nebo možnost volit jednoho z více zástupců.

Mezi další podmínky demokratického státu bychom mohli zařadit především princip dělby moci, princip rovností před zákonem, dodržování základních lidských práv a svobod, politický pluralismus, existenci nezávislých médií nebo svobodu náboženství.²

A je vůbec demokracie kvalitní formou vlády?

„Liberální demokracie je ten nejhorší způsob vlády, jaký si umím představit.

Až na to, že neexistuje žádný lepší.“

Sir Winston Leonard Spencer-Churchill

Podle Platóna lze dosáhnout spravedlivého státu pouze dosažením skutečného rozumového poznání, kterého jsou schopni pouze filozofové. „Ideální stát by tak byl vládou těch nejlepších a nejctnostnějších“.³

Za formy vlády těch nejlepších a nejctnostnějších, pod podmínkou kontroly, zda se u moci nachází člověk disponující moudrostí a ctností, považoval Platón monarchii, pokud by vládl jeden člověk, a aristokracii, v případě, že by vládla skupina.

² HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2007. s. 15. ISBN 978-80-210-4249-0

³ Tamtéž str. 50

Ve studiu správných a nesprávných zřízení navázal Aristoteles. Ve svém spise *Politika* rozlišil šest typů ústav, podle toho, kdo v daném typu zřízení vládne. V případě vlády jedince představovalo správné zřízení **Království** (monarchie) a nesprávné **Tyranida**, pokud vládla skupina (specifikovaná jako bohatá nebo urozená menšina v daném státě), považoval Aristotelés za správné zřízení **Aristokracii** a za nesprávné **Oligarchii**. Avšak pokud vládlo množství (chudá většina), **Demokracie** představovala nesprávné zřízení a **Políteia** správné.

Políteia představuje vládu tzv. „středního stavu“, vrstvy společnosti, jejichž majetek není ani veliký ani malý, a podle Aristotela „*vyváženou směsí oligarchie a demokracie*“. Za předpokladu, že střední vrstva činí většinu populace, jsou v tomto způsobu zřízení kvalitně reprezentovány zájmy chudých i bohatých, jelikož střednímu stavu chybí „*jak neřestí nejbohatších vrstev, tak nedostatky vrstev chudších*“.⁴

⁴ HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2007. s. 15. ISBN 978-80-210-4249-0 taktéž str. 55

1.2 Legitimita a ekonomická rozvinutost

Pro dosažení funkční, stabilní demokracie ve smyslu demokracie západního světa je pouhé splnění podmínek zmiňovaných v první podkapitole nedostačující. Aby došlo ke správnému zakořenění demokracie, musí ve státě panovat příznivé podmínky pro její růst. Dle amerického sociologa Seymoura Martina Lipseta, mají na stabilitu demokracie vliv dva základní rysy, a to ekonomická rozvinutost, a především legitimita demokracie (tj. míra oprávněnosti rozhodnutí institucí státu).

Co se ekonomické rozvinutosti týče, platí pravidlo, že čím je země bohatší, tím má větší šance na trvalou demokracii. Lipset pod tento termín zahrnuje kombinaci více indikátorů, především sleduje stupeň bohatství, industrializace, urbanizace a vzdělání, u kterého konstatuje, že s vyšší vzdělaností stoupá i pravděpodobnost, že daná osoba (volič) bude v demokracii věřit, a tudíž se demokraticky rozhodovat.

V otázce legitimacy demokracie klade autor důraz na to, jak značně ovlivňují představu o tom, co je v rámci rozhodování režimu legitimní, také zájmy samotného lidu. Rozhodnutí státu by v co největší míře mělo reprezentovat přání svých občanů, čehož lze dosáhnout pouze, pokud stát umožní přístup do politického systému všem, nehledě na původ či vzdělání. Legitimita rozhodnutí státu pramení v lidu, který si zvolil své zastupitele, kteří rozhodnutí učinili, nebo rozhodnutí lid učinil sám ve formě přímé demokracie.

Podle Lipseta lze funkční demokracie dosáhnout pouze při současném splnění dvou podmínek, ekonomické rozvinutosti a legitimacy demokracie. V rámci ekonomické rozvinutosti by měl být kladen větší důraz na vzdělanost voličů, a to obzvláště v oblasti politiky a ekonomiky, jelikož pro správné rozhodování ve věcech (např. formou voleb), které ovlivní celou společnost, je občanská znalost fungování států nezbytná. Občan musí být schopen pochopit kroky učiněné veřejnými činiteli, musí být schopen identifikovat populismus a respektovat rozhodnutí, učiněna pro dobro budoucnosti.⁵

⁵ HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřítelé a perspektivy demokracie. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2007. s. 15. ISBN 978-80-210-4249-0. str. 118-125

1.3 Pluralismus a limitovaný pluralismus

Výraz pluralita je obecně významově spojován s mnohostí. Tato mnohost se v kontextu politologie projevuje ve struktuře dělení moci v demokratickém systému existencí více politických stran a sdružení. Politickou pluralitou vzniká konkurence vládnoucí straně či stranám ve formě svobodné opozice.

„Teorie pluralismu je v jistém zjednodušení strukturně shodná s myšlenkou tržního principu a fungující soutěže ve společnosti. V jejím centru stojí představa, že všechny existující zájmy ve společnosti jsou nějakým způsobem organizovány. Organizované zájmy si navzájem konkurují v přístupu k politice a pokoušejí se ze svého pohledu ovlivnit činnost státu.“⁶

A jaké následky nastanou, když je politický pluralismus nějakým způsobem omezen? V případě limitovaného pluralismu, který je příznačný autoritativním režimům (blíže kapitola 2.2), dochází k tolerování organizací, které stojí vedle hlavní organizace, dokud jsou loajální ke stávajícímu režimu a nijak jej nezpochybňují. Tento přístup umožňuje svobodu jen v přesně stanovených hranicích a nedá se považovat za demokratický.

1.4 Politické vůdcovství

Při studiu politického vůdcovství nás především zajímá, kdo se politickým vůdcem stává, jaká je osobnost tohoto člověka a jaký má vliv na ty, které vede a ovlivňuje.

K zodpovězení těchto otázek můžeme využít lustrační metodu, která spočívá v pozorování politických vůdců na veřejnosti nebo metodu psychobiografickou zabývající se výpověďmi třetích osob a různými dokumenty. V obou případech získáváme informace, které jsou buď sekundární nebo nemusí vůbec odrážet reálnou psychiku sledovaného politického vůdce. Avšak pokud bychom šli přímo ke zdroji (za předpokladu, že by političtí vůdci svolili k participaci v psychologickém výzkumu), riskujeme, že budou mít získané informace opět

⁶ HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2007. s. 15. ISBN 978-80-210-4249-0. str. 236

nízkou vypovídací hodnotu, jelikož se budou zkoumaní vůdci snažit ukázat v tom nejlepším světle.

I přes veškeré výše zmíněné nedostatky je však nutné využít poznatků získaných kombinováním těchto dvou metod ve snaze pochopit politické vůdcovství, obzvláště ve spojitosti s nedemokratickými režimy.

Politické vůdcovství v podstatě představuje spravování moci, kdy dosah moci je rozsáhlý, stejně jako prostředky využívané k jejímu prosazení. Rozlišujeme tři základní druhy politického vůdcovství: autokratický styl, demokratický styl a liberální styl, a to na základě pěti základních faktorů. Rozsah politického zájmu (konkrétní problém nebo globální politika), tolerance konfliktů (schopnost akceptovat rozdíly v rámci vnitřního kruhu), druh motivace (řešit reálné problémy, získat popularitu), hromadění informací (ověřování obdržených informací, důvěra v jejich pravdivost) a způsob řešení konfliktů (snaha najít konsenzus, ignorování problému).

A kdo se stává politickým vůdcem? Dle teorie Zeitgeist se vůdcem stává ten, kdo je ve správný čas na správném místě a vzhledem k okolnostem mu je vůdcovství svěřeno, teorie Great Man History předpokládá, že vůdcem se může stát pouze ten nejlepší z nejlepších. Autoři zabývající se touto problematikou se shodují v tom, že lidé zákonitě následují osobnosti, které disponují určitou prestiží. Tato prestiž může být buď získaná (vycházející např. z majetku, původu, dosažených úspěchů) nebo osobnostní (vrozené charisma). Jiné teorie kladou důraz např. na vztah mezi vůdcem a jeho následovníky, kdy je především důležité to, jak veřejnost vůdce vnímá a jestli je toho názoru, že vůdce svou politikou činí kroky k vyřešení konkrétních problémů.⁷

⁷ BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012. Bod. ISBN 978-80-7363-266-3. str. 110-112

1.5 Ideologie a mentalita

Ideologie představuje „soubor idejí, kterými člověk stanovuje, vysvětluje a zdůvodňuje cíle a prostředky organizovaných sociálních akcí.“ Tyto ideje poskytují popis a vysvětlení stávajícího chodu společnosti a nastiňují vizi toho, jak by měla fungovat.⁸

Výraz ideologie je zejména ve spojitosti s nedemokratickými režimy vnímán negativně hned několika autory zabývajícími se touto tematikou. A to tak, že představuje uzavřený systém politického myšlení, který si přivlastňuje nárok na pravdu, netoleruje protichůdné názory a snaží se působit vševědoucň. Tím se ideologie stává určitým druhým náboženství podporující netoleranci, politické utlačování a cenzuru.

Na vývoji ideologií se podílejí především intelektuálové či pseudointelektuálové, kteří ideologii zveřejňují v psané podobě ve formě knih či článků. Ideologie poskytuje vysvětlení téměř všech společenských jevů, rychle se šíří mezi masami, a tudíž je skvělým nástrojem pro jejich mobilizaci.

Mentalita je především obsahem racionálního myšlení. Oproti tomu ideologie je způsobem myšlení a cítění dosti emocionálním. Mentalita je charakterizována termíny, jenž charakterizují společnost – vlastenectví, pravda, sociální spravedlnost, řád a pořádek, a je úzce spojena se symbolikou. Jako prostředek komunikace, zejména ve spojitosti symbolu se společenskou realitou, využívají symboliku především autoritářské režimy. Ideologie představuje vizi budoucnosti, mentalita je vázaná na minulost.

Pro účely studia nedemokratických režimů představují mentalita a ideologie dva protipóly, kdy na základě jejich rozporu lze jednotlivé režimy klasifikovat na totalitní a autoritářské.⁹

⁸ BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012. Bod. ISBN 978-80-7363-266-3. str. 117

⁹ Tamtéž str. 118-119

1.6 Politická mobilizace a depolitizace

V následující podkapitole se budeme věnovat tématice mobilizace a depolitizace, jejíž míra v rámci nedemokratického režimu nám napomáhá od sebe jednotlivé režimy odlišit.

Extenzivní či intenzivní mobilizace představuje nástroj společnosti v boji proti stávajícímu režimu. Termín je úzce spojovaný s občanskou participací a jedná se o uvedení občanů do pohotovosti. Tato občanská iniciativa byla v historii použita oba směry, a to buď skrze mobilizaci sympatizujícího obyvatelstva některými autoritářskými režimy za účelem budování nového režimu, nebo jako nástroj proti nedemokratickému režimu např. ve formě boje za národní nezávislost. *„Efektivní mobilizace, zvláště je-li prováděna skrze stranu a její masové organizace, může být vnímána jako hrozba ostatním složkám limitovaného pluralismu – armádě, církvím či zájmovým skupinám.“*¹⁰

V případě, že se obyvatelstvo rozhodne stávajícímu režimu neklást žádný odpor, dochází ve společnosti k depolitizaci. Z depolitizace vzniká apatie, která může zprvu v občanech vyvolávat pocit úlevy od minulých konfliktů, představuje ale finální rezignaci na možnou změnu stávající situace.¹¹

¹⁰ HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2007. s. 15. ISBN 978-80-210-4249-0 str. 173

¹¹ Tamtéž

2 Nedemokratické režimy

Poté, co jsme si definovali požadovaný cíl tranzice a několik termínů, které čtenáři umožní pochopení problematiky, je nutné věnovat pozornost i odstraňovanému režimu, tedy režimu, od kterého se k demokracii odchází. Přesvědčení, že povaha odstraňovaného režimu má přímý vliv na průběh i typ přechodu, sdílí na poli tranzitologie drtivá většina politologů. „*Pouze výchozí stav definuje možné cesty, které povedou k cílovému stavu.*“¹²

V rámci charakteristiky jednotlivých nedemokratických režimů nesmíme zapomínat na četné rozdíly mezi režimy, avšak základní (nedemokratická) podstata odstraňovaných je více či méně stejná. Obecně můžeme říct, že se nedemokratické režimy nápadně vymezují proti jednomu nebo více pilířům demokracie, které jsme si stanovili v první kapitole. Nejpodstatnějším kritériem posuzování demokratičnosti státu jsou však bezesporu svobodné volby.¹³

„*Rozlišení demokracie a nedemokracie lze uskutečnit nejadekvátnější cestou aplikace kritéria přítomnosti, či nepřítomnosti otevřených a férových soutěživých voleb.*“ Teprve po splnění této podmínky se můžeme zabírat dalšími faktory, jako např. otevřeností pro kandidaturu či samotným průběhem předvolební kampaně.¹⁴

Typologií nedemokratických režimů, jakožto pomůckou v rozpoznávání jednotlivých případů, se zabývalo hned několik autorů. Samuel Huntington rozděluje nedemokratické režimy do tří kategorií podle toho, jak obtížně se od nich přechází. A to na: systémy jedné strany, vojenské režimy a osobní diktatury.

Giovanni Sartori rozlišuje mezi nedemokratickými režimy tyranii, autoritarismus, totalitarismus, despotismus, despocii, autokracii a absolutismus. Od ostatních ale odděluje autoritarismus a totalitarismus, jelikož se jedná o režimy nepatřící výhradně do historického období.¹⁵

¹² DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON. Studie, sv. 6. ISBN 80-901424-8-6. str. 36

¹³ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X.

¹⁴ HOLZER, Jan a Stanislav BALÍK. *Postkomunistické nedemokratické režimy: studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Politologická řada, sv. č. 25. ISBN 978-80-7325-128-4. str. 86

¹⁵ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. str. 29

2.1 Totalitární režimy

Výraz totalitarismus si široká veřejnost převážně spojuje s historickým obdobím mezi rokem 1948 a Sametovou revolucí. Často jsou pod tímto termínem nepřesně zahrnuty všechny nedemokratické režimy ba i prosté nedemokratické chování. Je však nutné jednotlivé nedemokratické režimy rozlišovat.

Za předchůdce moderního totalitarismu považují ve svých dílech z 50. let autoři Franz Neumann a Karl Popper vládu ve starověké Spartě. V porovnání s Athénami, které jsou spojovány s otevřenou společností, byla Sparta striktně uzavřenou. V rámci kmenového systému Sparty panovala přísná pravidla zahrnující např. nepřipouštění jakýchkoli rovnostářských, demokratických a individualistických teorií, udržení rozdílů mezi vlastním kmenem a všemi ostatními a vyloučení všech cizích vlivů, které by mohly ohrozit přísnost kmenových tabu, což by se v dnešním světě dalo chápat jako cenzura. Nelze se tedy divit, že nejvýznamnější filozofové té doby setrvali v Athénách.

První použití výrazu totalitarismus ve spojitosti s politickým režimem se přisuzuje Benitu Mussolinimu, který výraz *totalitarietá* použil ve svém projevu z 25. června 1925 k popisu pozitivního žádoucího společenského stavu. Mussolini vyzýval ke spojenosti a ucelenosti v boji s rozkouskovaností a nesoustředěností upadajících demokracií.¹⁶

Definici pojmu totalitarismus podali ve svém díle *Totalitarian Dictatorship and Autocracy američtí* vědci Carl J. Friedrich a Zbigniew K. Brzezinski v roce 1956. Dle autorů je totalitarismus oficiální ideologií všemi členy společnosti přijímanou a akceptovanou, která se vyznačuje jednou hierarchicky organizovanou masovou politickou stranou, buď nadřízenou státní byrokracii nebo s ní výrazně propojenou, často v čele s jediným vůdcem. Dalšími charakteristickými prvky je úplná kontrola ozbrojených složek a prostředků masové komunikace, a to buď přímo politickou stranou nebo jí kontrolovanou byrokracií. Mezi další prvky lze zahrnout i centrální řízení a kontrolu ekonomiky a systém kontroly společnosti prostřednictvím represivních prostředků policie.¹⁷

¹⁶ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON. Studie, sv. 6. ISBN 80-901424-8-6. str. 38

¹⁷ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. str. 29

Sartori charakterizuje totalitarismus několika prvky – pronikání a totální rozšíření moci státu, ideologizace politiky a politické ovládnutí všeho (včetně mimopolitických oblastí). Právě poslední podmínkou se totalitarismus odlišuje od ostatních nedemokratických forem vlády, tím, že při nastolení totalitárního režimu dochází k ovládnutí téměř všeho. Někteří autoři k totalitarismu připisují ještě prvek teroru, avšak Sartori společně s J. Linzem jej nepovažují za nutnou podmínku k označení režimu za totalitní. Další autoři věnují v rámci totalitarismu důraz na osobu vůdce, čemuž odporuje opět Linz s tím, že totalitní režimy v historii existovaly i bez silného vůdce typu Hitlera nebo Stalina.¹⁸

2.2 Autoritářské režimy

V případě autoritářství je v první řadě nutné vymezit samotný kořen slova, tedy co představuje samotný výraz autorita. Za nejvhodnější definici autority je považován přístup Sartoriho, podle kterého je autorita konstantní forma vlivu, forma moci, která vzrůstá ze spontánního uznání a její účinnost vychází z toho, že je jí nasloucháno.¹⁹

Pokud bychom se měli pokusit o srovnání autoritarismu a totalitarismu, zjistili bychom, že autoritarismus postrádá několik specifických rysů, kterými je především existence jedné strany, osoba vůdce a snaha o kontrolu a ovládnutí společnosti. Objevilo se však několik rysů, které nejsou typické pro totalitární režimy. *“Jedná se např. o autonomii společenských subkultur, nepolitických organizací a existenci limitovaného pluralismu.”*²⁰

J. J. Linz definuje autoritářské režimy jako *„politické systémy povolující vyjadřování omezeného, a nikoli odpovědného pluralismu; postrádající vypracovanou a vůdčí ideologii (ale založenou na odlišném typu mentality); nepraktikující intenzivní nebo extenzivní politickou mobilizaci (s výjimkou určitých*

¹⁸ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON. Studie, sv. 6. ISBN 80-901424-8-6. str. 43

¹⁹ Tamtéž str. 45

²⁰ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. Str. 32

fází svého vývoje); a v nichž vůdce nebo případně úzká skupina vykonává moc ve špatně definovaných, ale přesto rozeznatelných hranicích.“²¹

Linz se taktéž zasloužil o klíčový přístup v oblasti autoritářských režimů svými sedmi hlavními typy autoritarismu. Jedná se o nejznámější a vyčerpávající klasifikaci autoritářských režimů, jež Linz provedl ve svém díle *Totalitarian and Authoritarian regimes* z roku 1973, které vyšlo rozšířené o reakce a kritiky v roce 2000. Na základě míry výskytu atributů přiblížených v první kapitole práce, kterými jsou limitovaný pluralismus, politická participace (mobilizace) a ideologie, rozpoznáváme dle Linzovy klasifikace:

Byrokraticko-vojenský autoritářský režim, pro který je charakteristická kontrola moci privilegovanou skupinou z řad vojenských kruhů či vysokých úředníků, kdy dochází k vyřazení ostatních skupin z podílení se na politické činnosti. Představitelé režimu často řídí stát bez politických stran nebo zřizují pro účely podpory režimu jednu stranu a své kroky nezakládají na žádné ideologii.

Organicko-etatistický autoritářský režim se od prvního typu odlišuje strukturou organizace. Stále dochází k zásahům do života společnosti, zejména kontrolou její participace skrze tzv. „organickou skupinu“, která se skládá z různých korporací, které nahrazují politický pluralismus.

Třetím typem je **mobilizační autoritářský režim v postdemokratických společnostech**, který nastává v zemích, které neobstály demokracii, ať už pro svou neschopnost reagovat na sociální a jiné události či deziluzi většiny obyvatel. *„Tento typ autoritářského režimu je charakteristický snahou o politickou mobilizaci společnosti.“²²*

Mobilizační autoritářský režim ve společnostech, jež nově nabyly nezávislost vzniká po neúspěšném zavedení demokracie. Demokracie v tomto případě nebyla stanovena jako cíl boje za nezávislost a po jejím nabytí se stát upíná na osobu vůdce, kterého vnímá jako svého osvoboditele.

Rasová a etnická demokracie je režim založený na nadřazenosti jedné rasy nebo etnika. Zbytek společnosti nebo přesně stanovené skupiny obyvatel

²¹ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON. Studie, sv. 6. ISBN 80-901424-8-6. str. 49

²² ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. Str. 33

jsou poté vyloučeny z participace na politickém dění, demokratické principy se tudíž dotýkají pouze privilegované skupiny.

Dalším typem je **defektivní a předtotalitní autoritářský režim**. K tomuto typu dochází nedostatečným naplněním aspektů totalitarismu, tudíž představuje neúplné zavedení totality v daném státě.

Posttotalitní autoritářský režim je sedmým a posledním typem autoritářského režimu podle J. J. Linze, ke kterému dochází rezignací vládnoucí strany na další zachování totalitarismu v zemi. Posttotalitní režimy autor dále dělí na kvazi-totalitní posttotaliarismus, konzultativní posttotaliarismus, kvazi-plurastický posttotaliarismus, demokratizující se pluralistický posttotaliarismus a anarchistický posttotaliarismus.²³

S přihlédnutím ke zdatelné vzdálenosti sedmého typu autoritářského režimu od ostatních typů vytvořil Linz ve spolupráci s politologem Alfredem Stepanem samostatnou novou kategorii nedemokratického režimu **posttotalitní režimy**. V tomto druhu režimu existuje omezený sociální, ekonomický a institucionální pluralismus, avšak rozhodně ne pluralismus politický.

I přes to, že opoziční strany jsou do určité míry tolerovány, hlavní strana stále formálně disponuje veškerou mocí. Tento fenomén zapříčinil vytvoření určité paralelní společnosti.²⁴

²³ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. Str. 34

²⁴ Tamtéž str. 34

2.3 Sultanistický režim

Od dvou hlavních typů nedemokratických režimů Linz odděluje do samostatné skupiny sultanistický režim. V porovnání s výše zmíněnými autoritářskými režimy disponuje v tomto režimu panovník neomezenou mocí, která nahrazuje institucionalizaci, kdy i přes existenci ekonomického a společenského pluralismu může panovník konat podle svého přesvědčení bez jakéhokoliv omezení. Vůdcovská a mocenská pozice panovníka není odvozena od žádné ideologie nebo osobnostního charisma vladaře, ale pramení výhradně ze strachu a odměn za loajalitu.²⁵

V sultanistickém režimu není nikdo v bezpečí před výkonem moci vládce, protože neexistuje vláda zákona. Společenský život je slabě institucionalizovaný, soukromá a veřejná oblast není oddělena, režim je plně založen na osobnosti vůdce, kterého extrémně glorifikuje.²⁶

2.4 Hybridní režimy

Ostatně jako vše v politické teorii a praxi prochází také nedemokratické režimy nevyhnutelným vývojem. Mezi nejčastěji zmiňované nové formy nedemokratických režimů patří tzv. hybridní režimy.

Hybridní režimy představují společně s defektivní demokracií a novým autoritarismem tři kategorie „nových forem“ klasifikovaných politologem Andreasem Schedlerem.

O nejnámější definici hybridních režimů se zasloužil Larry Diamond: *„Hybridní režimy stojí někde mezi autoritativním režimem a demokracií. Nejsou ani demokracií, ani autoritarismem v pravém slova smyslu. Zjednodušeně řečeno se hybridní režim v praxi projevuje tak, že na jednu stranu v zemi formálně existují základní demokratické instituce a instituty, ty ale reálně nejsou využívány, naopak politická praxe je spíše autoritativní.“²⁷*

²⁵ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. str. 35

²⁶ BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012. Bod. ISBN 978-80-7363-266-3. str. 84

²⁷ BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012. Bod. ISBN 978-80-7363-266-3. str. 82

Pro to, aby byl stát demokracií například nestačí, aby ve státě existoval institut voleb, který můžeme sledovat v případech volebního autoritarismu a soutěživého autoritarismu. L. Diamond spatřuje hranici mezi volebním autoritativem a volební demokracií ve „svobodě, férovosti, komplexnosti a smysluplnosti voleb.“²⁸

Otázku svobodných voleb rozvádí ve svém článku Thinking About Hybrid Regimes pro Journal of Democracy z roku 2002, a to v jedenácti podmínkách. Dle L. Diamonda jsou volby svobodné pokud:

1. jsou bariéry pro vstup na politickou scénu malé
2. jsou kandidáti a obecně podporovatelé jednotlivých stran nadáni přirozenou svobodou
3. mají kandidáti a obecně podporovatelé stran stejný přístup do veřejných médií
4. se voliči nerozhodují pod jakýmkoliv nátlakem
5. je administrace voleb prováděna nezávislou kompetentní instancí
6. je proces sčítání hlasů chráněn
7. armáda, policie a soudy nezneužívají svých kompetencí
8. vláda, resp. obecně orgány státní správy, nevstupují do volební hry
9. jsou pravidla transparentní a známá
10. je možný nezávislý monitoring a
11. existuje odvolací instance.²⁹

Larry Diamond společně s dalšími autory zastává stanovisko, že jsou pro označení režimu za demokratický (nejen v otázce voleb) nastavovány poměrně vysoké požadavky. A pokud režim nedosahuje úrovně liberálních demokracií západního typu, ale nedá se ještě klasifikovat jako režim nedemokratický, je nutné ho zařadit do kategorie neúplných demokracií, dle Diamonda tzv. pseudodemokracií. Politolog Fareed Zakaria se v rámci svého výzkumu hybridních režimů lehce liší v terminologii, především nespojuje nutně liberalismus

²⁸ HOLZER, Jan a Stanislav BALÍK. *Postkomunistické nedemokratické režimy: studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Politologická řada, sv. č. 25. ISBN 978-80-7325-128-4. str. 77

²⁹ HOLZER, Jan a Stanislav BALÍK. *Postkomunistické nedemokratické režimy: studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Politologická řada, sv. č. 25. ISBN 978-80-7325-128-4. str. 78

s demokracií. Hybridní režim dle Zakaria lze označit za neliberální demokracii, tedy stav, kdy snaha o koncentraci moci překročí ústavní liberální principy a výsledný režim zůstane liberální jen *de iure*. Oproti tomu další autoři, mezi které patří např. Guillermo O'Donnell, vychází spíše z podmínky splnění daných kritérií, které ze státu činí demokracii, respektive splnění kritérií „vyšší úrovně demokracie“. Kdy základem pro posouzení dané úrovně je uskutečnění klíčových „ustanovovacích“ svobodných voleb, jelikož se jedná o jedinou podmínku, která je v souvislosti s demokracií jasná a precizně definovaná. Další problematickou oblastí teorie hybridních režimů z hlediska metodologie je otázka fáze tranzičního procesu, kde dynamika odstraňovaného režimů dlouhodobě ustala. Hlavní alternativy existují tři, a to:

- 1) zakotvení režimu v samotném přechodu (např. O'Donnell),
- 2) v procesu konsolidace demokracie, který se nepodařil (např. Diamond) či není aktuální prioritou režimu ani obyvatelstva (např. Zakaria), nebo
- 3) po kolapsu demokracie, ke které země již dříve přešla (např. Diskin).³⁰

Hybridní režimy představují stále velmi obecný termín, který v sobě skrývá několik různých koncepcí a definic. Dva čeští politologové Jan Holzner a Stanislav Balík, kteří se hybridními režimy ve velké míře zabývali, uvedli na 60 různých označení a konceptů. Není se tedy čemu divit, že najdeme tyto dva politology na straně odpůrců obecné teorie hybridních režimů. Zejména, podíváme-li se na jejich společné dílo *Postkomunistické nedemokratické režimy* z roku 2007, ve kterém zkoumali vybrané postsovětské země a došli k závěru, že není třeba vymýšlet novou kategorii režimů, je třeba přijmout autoritativní povahu. „*Tím vlastně zpochybnili celou teorii hybridních režimů a navrátili se ke klasické (Linzově) koncepci autoritarismu.*“³¹

Na tuto publikaci reagoval, v jinak pozitivní recenzi, politolog Michal Kubát zabývající se především komparativní politikou. Z jeho pohledu nelze spojovat kategorii hybridních režimů výhradně s postkomunistickými zeměmi, které si

³⁰ PTÁČNÍK, Jan. Perspektivy využití Linzovy metodologie pro výzkum nedemokracie. Případová studie nedemokratického režimu. *Středoevropské politické studie*. Brno: MPU, 2012, XIV., č. 2-3, s. 315-336. ISSN 1212-7817. [cit. 27. 1. 2022]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4585/6147>

³¹ BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012. Bod. ISBN 978-80-7363-266-3. str. 83

prošly neúspěšným přechodem k demokracii nebo nedokončeným ukotvením demokracie.³²

Hybridní režimy lze tedy obecně považovat za určitý mezikrok mezi nedemokratickým režimem a demokracií, kdy teorie vychází z faktu, že nedemokratický režim lze formálně svrhnout či obdobně ukončit poměrně snadno, avšak změnit mentalitu společnosti, která má stále vazby na předchozí režim, je znatelně obtížnější.

3 Teorie přechodů k demokracii

Teorie přechodů, také nazývaná tranzitologie, je vědní obor, který se začal vyvíjet začátkem 60. let 20. století. Ve svých počátcích se teorie přechodů zabývala především výzkumem přechodu od demokracie k nedemokratickému režimu, obrácenému scénáři byla věnována pozornost až později. Studium přechodů se stalo aktuální obzvláště v 70. letech 20. století, kdy se v jižní Evropě začaly hroutit nedemokratické režimy, a v letech 80. s demokratizační vlnou v Jižní Americe.

Při studiu přechodů k demokracii je nutné mít na paměti, že *„demokracie, ať jakkoli chtěná, je pouze jedním z možných výstupů přechodu, který přesto má specifickou formu existence a je to v zásadě interval mezi jedním a druhým politickým režimem.“*³³

Přechod k demokracii je často spojován s termínem konsolidace demokracie. Jedná se o fázi navazující na demokratickou tranzici, ve které dochází ke stabilizaci demokratického režimu. V jejím průběhu dochází k uznání legitimacy a účinnosti nových demokratických institucí, jsou stanovena pravidla v politické sféře a žádný z politických aktérů neusiluje o návrat k nedemokratickému režimu. Demokratickou konsolidací si stát vytváří imunitu proti návratu nedemokratického režimu.³⁴

³² BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012. Bod. ISBN 978-80-7363-266-3

³³ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON. Studie, sv. 6. ISBN 80-901424-8-6. str. 77

³⁴ HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2007. s. 15. ISBN 978-80-210-4249-0. str. 134

V oblasti typologie přechodů k demokracii neexistuje jednotné pojetí ani jednotná teorie, která by danou problematiku pojala. Ve snaze typizovat jednotlivé typy přechodů k demokracii, které lze vymezit jako různé varianty ukončení nedemokratického režimu, bylo vytvořeno hned několik různých typologií. Vzhledem k tomu, že se jednotliví autoři, zabývající se touto problematikou, dívali na kritéria a způsob vymezení typů tranzice vlastním způsobem, existuje hned několik různých teorií.

V následujících podkapitolách se budeme věnovat problematice typizace přechodů k demokracii, zejména snaze o vytvoření jednotlivých kategorií, metod a teorií, které by v praxi umožnily klasifikovat jednotlivé případy tranzice, a také si představíme autory jednotlivých typizací, kteří se typizací nedemokratických režimů zabývali. Je nutno podotknout, že účelem jednotlivých teoretických koncepcí nebude snaha „zaškatulkovat“ konkrétní situace přechodů k demokracii, důležitost typologie spočívá v možnosti pochopit případy tranzice.

3.1 Teoretická koncepce Alfreda Stepana

Jméno tohoto amerického politologa, vysokoškolského profesora a držitele ceny Karla Deutche udělované Mezinárodní politologickou asociací pro politickou vědu (International Political Science Association), již známe především ve spojitosti se vzájemnou spoluprací na problematice přechodů k demokracii s politologem J. J. Linzem. Alfred Stepan (1935-2017) byl uznáván především pro své poznatky na poli komparativní politologie, konsolidaci demokracie a nespočet případových studií přechodů k demokracii. Kromě velkého množství článků a publikací se zasloužil také o vlastní model transformace nedemokratického režimu, který představil ve svém článku *Paths Toward Redemocratization: Theoretical and Comparative Considerations*.³⁵

Článek obsahoval osm základních způsobů přechodu od nedemokratického režimu k demokratickému s ohledem na vnitřní a vnější vlivy

³⁵ BROWN, Archie. *Alfred Stepan and the Study of Comparative Politics*. Government and Opposition, 49(2), 313-330. [online]. 2014 [cit. 27. 1. 2022]. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/9E9F3B271306C5E92FA6AFC95FA74E8C/S0017257X13000481a.pdf/alfred-stepan->

na samotný přechod. Modely cest přechodů nedemokratických režimů k režimu demokratickému dle A. Stepana jsou následující:

- 1) Vnitřní restaurace po dobytí zevnějšku
- 2) Vnitřní přeformulování
- 3) Zevnějšku monitorované nastolení
- 4) Redemokratizace zahájena zevnitř autoritářských režimů
 - a) redemokratizace zahájena civilisty nebo civilním politickým vedením
 - b) redemokratizace zahájena armádou/vládou
 - c) redemokratizace zahájena armádou/institucí
- 5) Ukončení režimu tlakem společnosti
- 6) Pakt mezi politickými stranami
- 7) Organizovaná násilná revolta koordinovaná reformistickými stranami
- 8) Revoluční válka vedená marxisty³⁶

3.2 Přechody k demokracii podle Juana J. Linze

Jak již bylo zmíněno v předchozí podkapitole, Alfred Stepan úzce spolupracoval s politologem, jemuž se budeme věnovat nyní.

Juan José Linz (1926-2013) byl španělský politolog působící na americké vysoké škole Yale od roku 1969. Byl světově uznávaný za svůj příspěvek politologii v oblasti demokracie, autoritarismu a totalitarismu a za jeho nejznámější dílo lze označit teoretickou monografii *Totalitarian and Authoritarian Regimes* z roku 2000.³⁷

Obsahem tohoto díla byla dosud nepřekonaná **Linzova klasifikace nedemokratických režimů**, která vychází ze systému tří os, a to osy míry mobilizace obyvatelstva, osy způsobu organizace státní správy a třetí osy, která

³⁶ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON. Studie, sv. 6. ISBN 80-901424-8-6. str. 54-58

³⁷ Juan J. Linz (1926-2013). *Journal of Democracy*, vol. 25 no. 1, p. 187-190. *Project MUSE* [online]. 2014 [cit. 28. 1. 2022]. Dostupné z: <https://muse.jhu.edu/article/535549>

vyznačuje ideologizaci režimu. Tato klasifikace bude využita při rozboru současného režimu státu Bělorusko v praktické části této práce.³⁸

Ve společné publikaci s A. Stepanem *Problems of Democratic Transition and Consolidation* se autoři věnují především přechodům z totalitních a posttotalitních režimů a stanovují, že mezi odstraňovaným nedemokratickým režimem a typem přechodu existuje přímá spojitost. V rámci této publikace Linz rozlišuje dva způsoby přechodu k demokracii u totalitních a posttotalitních režimů, kterými jsou:

1. Reforma proběhne v nedemokratickém státě z iniciativy elit stávajícího režimu a pod jejich vedením.
2. Prasknutí/ruptura představuje svržení nedemokratického režimu a převzetí moci opozicí.³⁹

Tyto dva modely tranzice se stávají zakládajícími kameny nejslavnější typologie přechodů k demokracii, kterou si, společně s jejím autorem, představíme v následující podkapitole.

3.3 Typologie přechodů k demokracii S. P. Huntingtona

Samuel P. Huntington (1927-2008), byl americký vysokoškolský profesor a jeden z předních světových politologů, který, ač ve svém životě publikoval řadu knih týkajících se různých téma, je nejvíce znám pro své dílo *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* z roku 1991.⁴⁰

Huntington rozdělil jednotlivé přechody k demokracii do tří typů, ale než přistoupíme k jejich jednotlivému vymezení, je nutné zmínit tři druhy vztahů v nedemokratickém režimu, které mají na přechod přímý dopad. A to:

- vztah mezi umírněnými a radikály v rámci opozice;
- vztah mezi reformátory a odpůrci změn ve vládě a
- vztah mezi vládou a opozicí.

³⁸ PTÁČNÍK, Jan. *Perspektivy využití Linzovy metodologie pro výzkum nedemokracie*. Středoevropské politické studie, roč. 14, č. 2-3, s. 315-336. [online]. 2012 [cit. 28. 1. 2022]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4585/6147>

³⁹ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. str. 68

⁴⁰ *Samuel P. Huntington (1927–2008)*. Journal of Democracy, vol. 20 no. 3, p. 186-190. *Project MUSE* [online]. 2009 [cit. 28. 1. 2022]. Dostupné z: <https://muse.jhu.edu/article/270342/pdf>

Na základě výše zmiňovaných vztahů, respektive povahy těchto vztahů jako určitých kritérií, rozlišuje Huntington tři typy přechodu k demokracii:

1. Transformace (transformation)
2. Nahrazení (replacement)
3. Sjednaný přechod (transplacement)

Transformace (v terminologii podle J. Linze Reforma) představuje přechod k demokracii, který odstartuje elita nedemokratického režimu. „*Elity uvnitř autoritářského režimu dojdou k závěru, že z nějakého důvodu pro ně bude lepší, když bude nastolena demokracie. Většinou se jedná o uvědomění si, že demokratický systém jim poskytuje řadu výhod a lépe ochrání jejich zájmy než současný nedemokratický režim.*“ Hlavními rysy tohoto přechodu je fakt, že iniciativa ke změně pochází z dohody mezi aktéry vládnoucí elity, kteří proces řídí a vedou.⁴¹

Nahrazení (Prasknutí/Ruptura dle J. Linze) je definována jako vytlačení, svržení nebo výměna stávajícího nedemokratického režimu, a to opozičními silami. „*Situace nahrazení je většinou výsledkem kolapsu autoritářského režimu, vojenské porážky či ekonomické katastrofy. Bývalé elity jsou odstraněny a jejich osud má podobu smrti, uvěznění, nuceného opuštění země nebo přinejmenším vystoupení z politického života.*“ Pro tento typ přechodu je typická dohoda v rámci opozice a poměrná rychlost změny režimu tímto způsobem.⁴²

Sjednaný přechod, přechod transakcí nebo přechod dohodou je třetím typem přechodu k demokracii podle S. Huntingtona, ve kterém je velmi podstatná dynamika vztahů, které jsme si vymezili v úvodu této podkapitoly. Jedná se totiž o typ přechodu k demokracii, ke kterému lze dojít pouze za předpokladu, že umírnění mají převahu nad radikály v rámci opozice a reformátoři nad odpůrci na straně vládní elity. Sjednaný přechod je výsledkem společného zájmu opozice a vládnoucí elity a vyžaduje od vůdců obou stran ochotu vyjednávat.⁴³

⁴¹ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. str. 69

⁴² ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. str. 69-70

⁴³ Tamtéž str. 70

3.4 Přejchody k demokracii dle Karlové a Schmittera

Následující kapitola se bude věnovat typologii nedemokratických režimů dle Philippe C. Schmittera (1936) a Terry Lynn Karlové (1947), dvou amerických profesorů a politologů specializujících se na komparativní politologii.⁴⁴

Ke studiu tranzice autoři přispěli především svou klasifikací procesů změny režimů ve studii *What Democracy Is and Is Not* z roku 1991. Podstatou jejich pojetí je předpoklad, že „*přejchody jsou vytvářeny aktéry, kteří si volí strategie, jež vedou ke změnám od jednoho režimu k druhému.*“⁴⁵

V porovnání s typologií S. Huntingtona, které jsme se věnovali v předchozí podkapitole, se Karlová a Schmitter ve své teorii nesoustředí na vztahy mezi jednotlivými aktéry přechodu k demokracii, nýbrž na specifický vztah mezi aktérem a jeho zvolenou strategií. Na základě různých kombinací aktérů a strategií vymezili Karlová a Schmitter čtyři typy přechodů, a to pakt, vnucení, reformu a revoluci.

1. **Pakt** představuje variantu přechodu k demokracii, který je iniciován elitami, které došly ke kompromisu vyhovujícím všem zúčastněným stranám. „*Základním rysem paktu je zvolení kompromisu (strategie) elitou (aktér) nedemokratického režimu.*“ Pakty se dále dělí na vojensko-civilní pakty, dohody mezi politiky ohledně stanovení pravidel budoucího režimu (např. výběr volebního systému), socioekonomické dohody (pravidla jednání mezi vlastníky a odborovými svazy) a náboženské a etnické dohody.⁴⁶
2. Dalším typem je **reforma**, při které přichází iniciativa od mas (aktér), které jsou nespokojeny se stávajícím režimem a s elitami odstraňovaného režimu vyjednávají kompromisní řešení (strategie) a vyhnou se tím násilí. Dle autorů se jedná o jeden z méně úspěšných přechodů k demokracii, protože se domnívají, že jsou reformní vlády často velmi slabé a snadno odstranitelné např. vpádem ozbrojených sil.

⁴⁴ SCHMITTER, Philippe C., KARL, Terry Lynn. *What Democracy Is. . . and Is Not.* Journal of Democracy, vol. 2 no. 3, p. 75-88. Project MUSE, [online] 1991 [cit. 29. 1. 2022]. Dostupné z: <https://www.ned.org/docs/Philippe-C-Schmitter-and-Terry-Lynn-Karl-What-Democracy-is-and-Is-Not.pdf>

⁴⁵ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii.* Praha: SLON. Studie, sv. 6. ISBN 80-901424-8-6. str. 63

⁴⁶ ŽENÍŠEK, Marek. *Přejchody k demokracii v teorii a praxi.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. str. 74

3. V případě **vnucení**, dochází k jednostrannému rozhodnutí elit silou změnit stávající režim. Vzhledem k tomu, že změna probíhá pouze v rámci stávajících politických institucí bez možnosti diskuse, bývá výsledkem tohoto typu přechodu tzv. zamrzlý demokratizační proces (demokracie je slabá a krátkodobá).
4. Posledním typem tranzice podle Karlové a Schmittera je **revoluce**. „*Jedná se o typ přechodu k demokracii, který se vyznačuje násilným zásahem nespokojených mas proti moci a jejím představitelům.*“ K tomuto způsobu nastolení demokracie se autoři staví poměrně skepticky. domnívají se, že tímto způsobem není možné nastolit funkční demokracii.⁴⁷

⁴⁷ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. str. 73-75

4 Etapy přechodů k demokracii

Přechod k demokracii, ač se může na první pohled zdát, není záležitostí jednoho kroku učiněného do světla ze stínu. Tranzice je dynamický proces, složený z několika různorodých fází, na jehož konci nás ani nemusí čekat demokracie.

*„Fázování, členění na etapy nebo vůbec hledání vnitřní struktury v tom, co by vlastně strukturu mít nemělo, protože jde o interval mezi dvěma systémy, může vzhlížet jako oxymóron.“*⁴⁸

Rozčlenění přechodu k demokracii na jednotlivé etapy však patří v rámci pochopení fenoménu samotného k nutným praktikám. O vytvoření koncepcí etap přechodu k demokracii se pokusilo hned několik teoretiků, v následujících podkapitolách se budeme věnovat fázování procesu tranzice podle dvou představitelů studia demokratizace.

4.1 Etapy přechodu k demokracii podle Rustowa

Walt Whitman Rostow (1924-1996) byl americký vysokoškolský profesor, politolog a sociolog původem z Německa. Velkého uznání se mu dostalo především za úspěchy dosažené ve výzkumu procesu demokratizace. Mezi jeho významná díla lze zahrnout především *Transition to Democracy: Towards Dynamic Model* z roku 1970.⁴⁹

Rustow stanovil v rámci přechodu k demokracii tři fáze, které mají dle jeho výzkumu určující charakter. Jsou jimi:

1. Přípravná fáze (preparatory phase)
2. Rozhodující fáze (decision phase)
3. Uvykací fáze (habituation phase)

⁴⁸ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON. Studie, sv. 6. ISBN 80-901424-8-6. str. 76

⁴⁹ Dankwart A. Rustow, *71, Dies; Professor and Middle East Expert*. The New York Times. Aug. 5, 1996, Section A, Page 14 of the National edition. [online] 1996 [cit. 28. 1. 2022]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/1996/08/05/world/dankwart-a-rustow-71-dies-professor-and-middle-east-expert.html>

V rámci přípravné fáze dochází k politickému boji, jakmile je zformována opozice, která v tuto chvíli ještě není seriózní hrozbou, ale vládnoucí elita si její přítomnosti všímá. Jak postupem času získává opozice své zastoupení, dochází ve druhé rozhodující fázi k uznání opozice a dohodě o vzájemné spolupráci v rámci aktu konsenzu. V poslední fázi, fázi uvykání (nebo také adaptace), je uvedena tato dohoda do praxe a postupně dochází k přesunu moci do rukou opozice, která skrze demokratickou ideologii získává na svou stranu členy vládní elity nedemokratického režimu.⁵⁰

4.2 Etapy přechodu k demokracii podle Przeworského

Adam Przeworski (1940) je polsko-americký politolog a vysokoškolský profesor, který věnoval studiu a výzkumu demokracie přes 50 let svého života. Za jeho nejznámější dílo lze označit *Democracy and the Market* z roku 1992. Przeworski je držitelem hned několika cen, např. ceny Woodrowa Wilsona nebo ceny Juana Linze, poslední cenu získal v roce 2018 od univerzity Sabanci v Turecku.⁵¹

Przeworski rozděluje proces přechodu k demokracii do dvou fází: liberalizace a demokratizace.

K liberalizaci neboli otevření dochází při změně struktury nebo viditelnému rozdělení vládnoucí elity nedemokratického režimu v mocenských, politických a ideových otázkách. V průběhu této fáze dojde dle Przeworského ke spojení zastánců liberálního křídla v rámci vládnoucích elit s některými autonomními skupinami ve společnosti s cílem nahrazení neliberálních členů v nedemokratickém režimu. Navázání vztahu mezi umírněnou opozicí a liberály vytváří ideální půdu pro sjednaný přechod, avšak často k přechodu k demokracii nedochází, protože motivace liberálního křídla je pouze mocenský zisk.⁵²

⁵⁰ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. str. 78

⁵¹ *Sakip Sabanci International Research Awards 2018 Jury Prize was Given to Adam Przeworski*. Canada Newswire [online] 2018 [cit. 23. 1. 2022]. Dostupné z: <https://web.p.ebscohost.com.ez.svkkk.cz:2443/ehost/detail/detail?vid=17&sid=130baacd-77da-400f-a990-4ba187322dcf%40redis&bdata=Jmxhbm9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZI#AN=201804171359CANADANWCANADAPR.C8854&db=bwh>

⁵² ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. str. 77

Podle Przeworského může dojít k pěti různým scénářům na základě toho, jak se liberální křídlo zachová, buď:

1. získá mocenskou převahu nad konzervativním křídlem, ale rozhodne se od něj neoddelit, zachová si dosavadní pozici nebo
2. otevře režim autonomní skupině občanské společnosti, zapojí ji do mocenských struktur nedemokratického režimu a společně vytvoří rozšířenou či pokračující diktaturu nebo
3. ustoupí částečně autonomní skupině, podaří se provést represi režimu a nastolit zúženou diktaturu nebo
4. autonomní skupině, která začíná získávat zastoupení ve společnosti, neustoupí a dochází k povstání nebo
5. rozhodne se spojit v reformátory nebo se v ně přemění a výsledkem je přechod k demokracii.⁵³

Druhá fáze – fáze demokratizace je procesem změny stávajícího režimu skrze spolupráci vládnoucí elity a autonomních skupin ve společnosti, kdy se stabilita výsledné demokracie odvíjí od povahy vztahů mezi těmito dvěma skupinami. V této fázi lze na straně opozice zaujmout pozici umírněných či radikálů a představitelé původního režimu se mohou rozhodnout stát se reformátory či odpůrci. Tato fáze zákonitě navazuje na úspěšnou liberalizaci, může ale začít i souběžně s ní.⁵⁴

⁵³ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. str. 78-80

⁵⁴ Tamtéž str. 81

5 Vlny demokratizace

Stejně jako přechod k demokracii představuje strukturalizovaný proces skládající se z několika etap a kroků, podléhá též i samotný fenomén demokratizace členění. První demokratické prvky byly zřejmé již v 5. století před naším letopočtem, kdy bylo v řeckých polis garantováno svobodným dospělým občanům (mužům) právo účastnit se přímo vlády. V omezené regionální formě můžeme shledávat demokracii v antickém Římě ve smyslu republikánské tradice⁵⁵ a na téměř stejném místě o několik set let později s rozšiřováním počtu obyvatel s právem ovlivňovat chod státu ve 12. století na severu Itálie. Dalším významným obdobím bylo 18. a 19. století, kdy si velká část v té době vznikajících států osvojila demokratickou formu vlády zejména ustanovením zastupitelských orgánů a myšlenkou politické rovnosti.⁵⁶

V těchto případech se ale jednalo spíše o záblesky a náznaky demokracie, které spíše doplňovaly jinou formu vlády, kterou byla v historii především monarchie. Až nástupem 19. století bylo možné zaznamenávat stále četnější demokratické projevy, které se šířily západním světem. Tohoto jevu si všiml již výše zmiňovaný politolog Samuel P. Huntington a proces demokratizace jako období trávající dvě stě let ve svém díle *The Third Wave – Democratization in the Late Twentieth Century* z roku 1991 rozdělil do tří demokratizačních vln.

Co jsou vůbec demokratizační vlny a jak je můžeme vysvětlit? Huntington ve své studii definuje demokratizační vlny společně s jejich protivlnami jako projevy politických událostí, které jsou v určitých okamžicích historie přítomné v různých zemích s různými politickými systémy. Co se jejich původu týče, zdůrazňuje autor nutnost jejich přítomnosti jako závislou proměnnou při procesu demokratizace, ne demokracii samotnou. Dále je potřeba dbát na spojitost s danou dobou a pokládat si otázku „proč se některé země, jež byly dříve autoritářské, demokratizovaly, a proč k tomu došlo v určitém časovém období.“⁵⁷

⁵⁵ Výraz republika používali Římané k popisu svého státu: res (věc) a publicus (veřejný) je volně překládáno jako věc náležící lidu.

⁵⁶ HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2007. s. 15. ISBN 978-80-210-4249-0. str. 19-21

⁵⁷ HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. Přeložil Tomáš SUCHOMEL. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2008. ISBN 978-80-7325-156-7. str. 42

Co se týče nezávislých proměnných, tedy možných příčin demokratizace, je nutné mít na paměti, že výskyt daného politického jevu v nedemokratickém režimu ještě nemusí garantovat spuštění demokratizace. Avšak na poli studia tranzitologie bylo vymezeno několik proměnných, kterým byla přisouzena značná váha ve smyslu podílu na demokratizaci. Patří k nim například:

- vysoká celková úroveň hospodářského blahobytu;
- poměrně rovnoměrné rozložení příjmů a/nebo bohatství;
- tržní hospodářství;
- hospodářský rozvoj a sociální modernizace;
- vláda feudální aristokracie v nějakém období dějin dané společnosti;
- nepřítomnost feudalismu v dějinách dané společnosti;
- silná buržoazie a silná střední třída;
- vysoká úroveň gramotnosti a vzdělání;
- společenský pluralismus a silné zprostředkující skupiny;
- rozvoj politické soutěživosti již v době, kdy se politického dění účastnili jen nemnozí;
- demokratické struktury autority uvnitř jednotlivých sociálních skupin, zvláště těch, které mají bezprostřední vztah k politice;
- nízká úroveň společenského násilí;
- nízká úroveň politické polarizace a extremismu;
- touha elit napodobovat demokratické státy; a
- tradice úcty k zákonům a právům jednotlivce.⁵⁸

Autor rozdělil již zmiňované dvě stě let dlouhé období demokratizace do tří částí – tří vln. První vlnu Huntington spatřuje ve vzniku celonárodních demokratických institucí v 19. století, a to zejména ve Spojených státech amerických a Francii v reakci na revoluce, které ve státech proběhly na konci 18. století. Autor pro označení státu za demokratický považuje za dostačující pouze dvě kritéria: „*když alespoň polovina dospělých mužů disponuje hlasovacím*

⁵⁸ HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. Přeložil Tomáš SUCHOMEL. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2008. ISBN 978-80-7325-156-7. str. 44-45

*právem a když výkonná moc má většinovou podporu ve zvoleném parlamentu nebo se k moci dostala prostřednictvím soutěživých voleb.*⁵⁹

Vzhledem k výše zmiňovaným dvěma podmínkám je počátek první a nejdelší vlny demokratizace spojován s rokem 1828, kdy Spojené státy americké tyto podmínky splnily. Protivlnou první vlně se stal Mussoliniho pochod na Řím v roce 1922, který zapříčinil zhroucení demokratických režimů ve velké části států střední a východní Evropy, kterými byly např. Litva, Polsko a Československo (v roce 1938). Protivlna ovlivnila také demokracii v západní Evropě (např. Portugalsko a Španělsko) a Latinské Americe (např. Brazílie a Argentina). Ve státech, kde demokracie zpětnou vlnu ustála, došlo k posílení antidemokratických postojů.

Druhá vlna byla v porovnání s tou první znatelně krátkodobá a její původ se spojuje s probíhající druhou světovou válkou, která zapříčinila znovunastolení demokracie ve státech západní Evropy (zejm. Německo a Itálie) a pozdější dekolonizací původních evropských kolonií (např. Indie a Indonésie). Zpětná vlna je datována ke konci 50. let minulého století a negativně ovlivnila především křehké demokratické struktury v Latinské Americe a v bývalých asijských a afrických koloniích. V těchto státech byla demokracie nahrazena nestabilními demokratickými režimy nebo v horším a častějším případě diktaturou.⁶⁰

Počátek třetí vlny je S. P. Huntingtonem spojován s rokem 1974. Přesněji s pětadvaceti minutami po půlnoci 25. dubna 1974, kdy v portugalském Lisabonu místní rozhlasová stanice vypustila do éteru píseň „Grandola Vila Morena“, jejíž odvysílání představovalo signál pro vojenské jednotky, že započal státní převrat. Rázný a úspěšný puč byl zorganizovaný skupinou mladých důstojníků a jeho výsledkem bylo svržení diktatury Marcella Caetana.

Autor této demokratizační vlně přisuzuje přívlastky „nepravděpodobná a neplánovaná“, jelikož se v 70. letech minulého století nevěřilo tomu, že by převrat mohl spustit celosvětové demokratizační hnutí, když historie pamatuje spíše častější scénář svržení demokratického režimu než jeho nastolení.⁶¹

⁵⁹ HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2007. s. 15. ISBN 978-80-210-4249-0. str. 136

⁶⁰ Tamtéž str. 137

⁶¹ HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. Přeložil Tomáš SUCHOMEL. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2008. ISBN 978-80-7325-156-7. str. 13

S. P. Huntington ve své studii z roku 1991 vycházel z analýzy přechodů od nedemokratických režimů k demokratickým více než třiceti zemí jižní a východní Evropy, Latinské Ameriky a východní Asie v 70. a 80. letech minulého století. Po převratu v Portugalsku prošla třetí vlna od Španělska přes Latinskou Ameriku a Asii až do východní Evropy. Avšak existují teorie, že třetí vlna neskončila počátkem 90. let, ale její dozvuky lze zaznamenávat i v dnešním světě.⁶²

⁶² ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X. str. 42-44

6 Demokracie v číslech

Termín demokracie ve smyslu formy vlády jsme si vymezili již v první kapitole na základě několika rysů, pravidel, pilířů a podmínek. Co ale činí demokracii demokracií, co tato forma vlády představuje kromě všeobecného volebního práva, principu dělby moci a svobody náboženství? Existuje demokracie, která je více demokratická než pomyslný střed a naopak demokracie, kterou bychom tímto termínem rozhodně nenazvali?

Na poli vzdělávání bylo již několikrát namítnuto, zda vůbec lze kvantitativně vystihnout pojmy, jakými jsou například politická práva, občanské svobody nebo demokracie. Pojmy, které jsou ryze kvalitativní, podléhají různé interpretaci v závislosti na individuálním přístupu. Představa svobody se liší napříč kulturami, náboženstvím a zvyky. Je ale nezbytné se smířit s tím, že pro účely bezpečnosti je nutné stav demokracie v jednotlivých státech alespoň nějakým způsobem měřit a tudíž monitorovat.

Pro účely praktické části této práce byly zvoleny dva indikátory míry demokracie, které se v současnosti této problematice věnují, a poskytnou nám základní informace o stavu demokracie ve státech světa.

6.1 Index demokracie

Index demokracie, každoročně vydávaný zpravodajskou jednotkou britského týdeníku *The Economist* (The Economist Intelligence Unit – EIU), je nezávislým ukazatelem, který měří míru demokracie po celém světě. Index poskytuje srozumitelný přehled trendů ve vývoji demokracie ve 165 státech a 2 teritoriích již od roku 2006, čímž umožňuje porovnání jednotlivých zemí a jejich vývoj v čase. I přes stávající globální demokratickou regresi, došlo od vzniku indexu ke zlepšení demokratické situace v 68 státech.⁶³

Index demokracie je skládán z šedesáti indikátorů rozdělených do pěti kategorií: volební proces a pluralismus, fungování vlády, politická participace, politická kultura a občanské svobody. V rámci těchto kategorií je země hodnocena

⁶³ The Economist Intelligence Unit. 2021. Democracy Index 2020. In sickness and in health? The Economist Intelligence Unit Limited [online]. 2021 [cit. 23. 1. 2022]. Dostupné z: <https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/democracy-index-2020.pdf>

na škále od 1 do 10 a finální výsledek je průměrem dosažených hodnot v jednotlivých kategoriích. Na základě získaných bodů se země zařadí do jedné ze čtyř kategorií. Režim s výsledkem více než 8 bodů je označen za úplnou demokracii, pokud země dosáhne více než 6 bodů, jedná se o nedokonalou demokracii, stát, který získá 4 body a více, spadá do kategorie hybridního režimu, a pokud je výsledek v hodnotě 4 a méně bodů, jedná se o režim autoritářsky.

EIU ve své zprávě Democracy Index 2020, vydané v roce 2021, zaznamenává největší pokles v průměrné hodnotě sledovaných indikátorů od dob založení indexu v roce 2006. Propad demokracie autoři zprávy spojují s pandemií Covid-19, jejíž dopad je hlavním tématem posledního (již 13.) vydání publikace. V této problematice se zpráva věnuje převážně tomu, jakým způsobem byla v průběhu pandemie omezována občanská svoboda a do jaké míry byl netolerován či cenzurován nesouhlasný názor. V této souvislosti byl zaznamenán propad v kategoriích občanská svoboda a fungování vlády.⁶⁴

Na základě hodnot naměřených bylo EIU zjištěno, že 49,4 % světové populace v 75 státech žije v demokratickém režimu, kdy kategorie úplná demokracie činí 8,4 %, a to ve 23 státech (nárůst o 1 stát v porovnání s rokem 2019). V roce 2020 získalo 52 států ohodnocení „neúplná demokracie“ (propad o 2 státy), jako hybridní režim bylo označeno 35 států (o 2 méně než v předchozím roce). Více než jedna třetina populace spadá do kategorie autoritářského režimu, kdy největší podíl osob žijících pod nedemokratickým režimem z 57 států (nárůst o 3 státy oproti roku 2019) tvoří populace státu Čína.⁶⁵

6.2 Freedom House

Jednou z nejvýznamnějších organizací zabývajících se demokracií ve světě je bezpochyby organizace Freedom house. Americká nevládní nezisková organizace se sídlem v New Yorku byla založena Eleanor Rooseveltovou před sedmdesáti lety, kdy jejím posláním bylo podpořit zapojení Američanů do 2. světové války a boj proti fašismu. V 50. letech se organizace věnovala otázkám rasismu a problematice křivých obvinění z velezrady a spolupráce

⁶⁴ Tamtéž str. 6

⁶⁵ Tamtéž str. 3

s komunistickým režimem. V roce 1973 organizace zahájila ale úplně novou iniciativu, a to vydávání analýzou podložených zpráv s názvem Freedom in the World o míře demokracie ve všech státech světa. ⁶⁶

Způsob hodnocení demokratičnosti států dle organizace Freedom house je od Indexu demokracie, kterému jsme se věnovali v předchozí kapitole, lehce odlišný. Míra demokracie je u jednotlivých států posuzována na základě volebního procesu, politického pluralismu a politické participace, fungování vlády, svobody vyznání, spolkových a organizačních práv, zákonnosti, osobní autonomie a práv jedince. Na základě analýzy provedené ze získaných hodnot zařazuje 210 zemí a teritorií do tří kategorií: svobodné, částečně svobodné a nesvobodné. ⁶⁷

Dle zprávy Freedom in the World 2021 došlo za posledních 15 let k největšímu propadu demokracie dosud. Počet zemí v roce 2020 v kategorii nesvobodné se v porovnání s rokem 2005 zvýšil ze 45 států na 54. U států označovaných organizací za svobodné je zřejmý klesající trend, a to z 89 států v roce 2005, 86 v roce 2015 na 82 (výše zmiňovaný rok 2020). V kategorii částečně svobodné se počet států v průběhu posledních let zřetelně nezměnil. ⁶⁸

⁶⁶ *Our History*. The Freedom House. [online]. [cit. 12. 2. 2022]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/about-us/our-history>

⁶⁷ *Freedom in the world*. Freedom House [online]. [cit. 12. 2. 2022]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world>

⁶⁸ Tamtéž str. 3-4

PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část této diplomové práce se věnuje případové studii tranzice politického systému státu Bělorusko. V úvodu je nejdříve představen předmět případové studie, jeho volební systém, stav politického pluralismu a mezinárodní vztahy státu. Praktická část se dále věnuje historii území a lidu Běloruska, a to především historickým událostem předcházejícím a ovlivňujícím tranzici. Třetí kapitola se věnuje rozhodujícímu období vlády prvního a posledního prezidenta státu od jeho nástupu k moci a radikálními změnami v ústavě až po poslední prezidentské volby v roce 2020. Další kapitola je věnována určení typu přechodu k demokracii na základě dvou zvolených typologií vymezených v teoretické části práce. Současná situace ve státě je zhodnocena na základě klasifikace nedemokratických režimů a ukazatelů demokracie.

1 Bělorusko

Bělorusko je státem ve východní Evropě o rozloze 207,6 tis. km² a populaci čítající 9,4 milionů obyvatel (2021). Obyvatelstvo se z 83,7 % skládá z Bělorusů, z 8,3 % Rusů, Poláci tvoří 3,1 % populace a Ukrajinci 1,7 %. Úředním jazykem je ruština (70,2 %) společně s běloruštinou (23,4 %). Hraničními státy Běloruska jsou Lotyšsko, Litva, Polsko, Ukrajina a Rusko, hlavním městem státu je s populací 1,9 milionů obyvatel Minsk.

Stát získal nezávislost v roce 1991 poté, co bylo celých sedm dekad svazovou republikou Sovětského svazu. I po rozpadu Svazu sovětských socialistických republik (dále jen SSSR) si Bělorusko v porovnání s jinými státy bývalého Sovětského svazu zachovalo velmi pevné ekonomické a politické vazby s Ruskem a za účelem hlubší politické a ekonomické spolupráce spolu státy dokonce v roce 1999 podepsaly dohodu o Svazovém státě Ruska a Běloruska.⁶⁹

Země si v roce 1994 přímo zvolila svého prvního a jediného prezidenta Aleksandra Lukašenka, který konsolidoval svou moc vybudováním tzv. vertikály sobě podřízených výkonně-organizačních orgánů a institucí, nastolením plánované ekonomiky (centrálně plánované hospodářství) a radikálními změnami

⁶⁹ *The World Factbook: Belarus*. Central Intelligence Agency [online]. [cit. 12. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/belarus/>

v ústavě, které mu poskytovaly téměř neomezenou moc. Lukašenko postupně eliminoval všechny veřejné činitele, kteří nesouhlasili s jeho postupy a tvrdým potlačováním protestů a demonstrací občanů srovnal veřejnost.⁷⁰

Prezident Lukašenko byl zejména odsuzován za svou reakci na pandemii onemocnění COVID-19, která uvrhla celé obyvatelstvo do nebezpečí nákazy. Ve snaze nezatěžovat již dost slabou ekonomiku státu Lukašenko odmítal přijímání protiepidemických opatření, pandemii nazýval „psychózou“ a nabádal své občany, aby nákazu nebrali vážně. Když odmítl zrušit každoroční průvod ke Dni vítězství, došlo i jeho věrným voličům, že Lukašenkovi záleží více na prestiži než na běloruském lidu. Když vláda pokračovala v ignorování pandemie, občané vzali situaci do svých rukou a v rámci dobrovolnické iniciativy vybírali peníze a zdravotnický materiál za účelem pomoci zdravotnickým zařízením v boji proti koronaviru.⁷¹

Bělorusko se v posledních letech vžilo do podvědomí světa obzvláště svými prezidentskými volbami, které se nesou v duchu falzifikace výsledků a eliminaci protikandidátů. Výsledky prezidentských voleb z roku 2020 neuznala Evropská unie ani Spojené státy a občané státu demonstrovali v ulicích celého Běloruska od vyhlášení výsledků na začátku srpna do podzimu téhož roku.⁷²

1.1 Volební systém

Volební systém Běloruska je zakotven v první kapitole Ústavy (přijaté Běloruskem v roce 1994) a Volebním zákoně. Základní podmínkou je garance volebního práva občanů starších osmnácti let s výjimkou osob, které byly rozsudkem soudu tohoto práva zbaveny.

Běloruský parlament (Národní shromáždění) je dvoukomorový a tvoří jej Republiková rada a poslanecká sněmovna. Republiková rada se skládá

⁷⁰ MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0.

⁷¹ BEDFORD, Sofie. *The 2020 Presidential Elections in Belarus: Erosion of Authoritarian Stability and Re-politicization of Society*. Nationalities Papers [online] 2021, 49. 5, 808-819 [cit. 9. 3. 2022]. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/354838519_The_2020_Presidential_Election_in_Belarus_Erosion_of_Authoritarian_Stability_and_Re-politicization_of_Society str. 812

⁷² MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str. 238-239

z 64 křesel, ze kterých je 56 voleno regionálně a 8 jmenovaných prezidentem. Poslaneckou sněmovnu tvoří 110 křesel, do kterých jsou kandidáti starší 21 let voleni přímo na čtyři roky. Volby do poslanecké sněmovny probíhají ve dvou kolech podle většinového systému.⁷³

Prezidentské volby se konají každých 5 let, pro zapojení musí každý kandidát získat 100 tis. podpisů. Pro výhru je stanoveno získání 50 % a jednoho hlasu, pokud se v prvním kole nepodaří žádnému z kandidátů získat nadpoloviční většinu, postupují do druhého kola dva kandidáti s největším počtem hlasů.⁷⁴

1.2 Významné politické strany

V Bělorusku existuje v současnosti celkem 15 registrovaných politických stran, které lze zjednodušeně rozdělit do dvou kategorií: pro prezidentské a opoziční. Toto číslo je značně ovlivněno zákazem vzniku nových politických stran z roku 2000, kdy Ministerstvo spravedlnosti Běloruska začalo oficiálně odmítat veškeré nové žádosti o registraci politické strany. V současnosti existují čtyři aktivní neregistrované – tudíž ilegální – politické strany. V rámci zastoupení běloruských politických stran v parlamentu mimo jiné figuruje početná množina kandidátů „bez stranické příslušnosti“, kteří sice nejsou členy pro prezidentských stran, ale režimu jsou plně loajální. V posledních volbách do poslanecké sněmovny získali kandidáti bez stranické příslušnosti 89 z celkových 110 křesel, zbylých 21 bylo obsazeno členy pro prezidentských stran.⁷⁵

Mezi pro prezidentské politické strany patří především Komunistická strana Běloruska (KPB) se současným předsedou strany Aliaksejem Sokalem, Běloruská Patriotská strana (BPP) v čele s Mikalajem Ulakhovičem a Liberární Demokratická strana Běloruska se silným protizápadním populistickým programem a vzbami na Rusko vedena Alehem Haidukevičem.

⁷³ KULESZEWICZ, Anna. Electoral system of the Republic of Belarus after 25 Years of Independence. *Polish Political Science Yearbook* 47(4):618-627 [online] 2018 [cit. 8. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/330376037_Electoral_System_of_the_Republic_of_Belarus_after_25_Years_of_Independence str. 623

⁷⁴ Tamtéž str. 621

⁷⁵ *Country/ Territory Report: Belarus*. Belarus Country Monitor. [online] 2021 [cit. 8. 3. 2022]. Dostupné z: <https://web.s.ebscohost.com.ez.svkk1.cz:2443/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=1f5e3834-de7a-4631-80e7-a70d42bc33c4%40redis> str. 6

Opozici v Bělorusku tvoří především koalice Sjednocené občanské strany (AHB), které se v roce 2016 podařilo získat jedno křeslo poslanecké sněmovny, neregistrované strany Běloruské křesťanské demokracie (BKHD) a sociálního hnutí Za Svobodu, vedené Mikalajem Kazlou. K opozici se dále řadí Běloruská národní fronta (BNF), založena v roce 1988, která ale nemá od roku 1999 v poslanecké sněmovně žádné zastoupení, hnutí „Mluv Pravdu!“ (Havary Praudu) vytvořeno v rámci prezidentské kampaně nadějného kandidáta Ulazimira Kiaklyaeva v roce 2010 a relativně nového hnutí Spolu (Razam), které vzniklo v reakci na prezidentské volby 2020.⁷⁶

1.3 Zahraniční politika

Zahraniční politika Běloruské republiky je vzhledem k sankcím uvaleným na Bělorusko v souvislosti nedemokratických voleb v roce 2020 západním světem v současné době nejvíce orientovaná na Ruskou Federaci (RF). Ač byly v historii snahy rozdělit zahraniční politiku do tří rovnoměrných sektorů (třetina s RF, třetina s EU a třetina s ostatními zeměmi), vzhledem k současné situaci představují drtivou většinu zahraničního obchodu transakce s Ruskem.⁷⁷

Vztah mezi Běloruskem a Ruskem byl po rozpadu Sovětského svazu obnoven vytvořením Společenství nezávislých států již v roce 1991. Idea vzniku bližšího spolenectví přichází až s nástupem A. Lukašenka k moci, kdy prezident podepisuje v letech 1995–1999 společně s tehdejším ruským prezidentem Borisem Jelcinem několik dohod o vzájemné spolupráci (např. dohoda o Svazu Ruska z roku 1996 a Běloruska nebo dohoda o Vzájemné vojenské spolupráce Ruska a Běloruska 1997). V roce 1999 spolu prezidenti podepisují Program o vzájemné ekonomické spolupráci, který zavazuje země na budoucích 10 let. Bělorusko z dobrých vztahů s Ruskem těžilo hlavně ve formě nízkých cen za ropu výměnou za věrnost.

⁷⁶ *Country/ Territory Report: Belarus*. Belarus Country Monitor. [online] 2021 [cit. 8. 3. 2022].

Dostupné z:

<https://web.s.ebscohost.com.ez.svkk1.cz:2443/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=1f5e3834-de7a-4631-80e7-a70d42bc33c4%40redis> str. 7

⁷⁷ Souhrnná teritoriální informace: Bělorusko. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. [online] 2021 [cit. 07. 03. 2022]. Dostupné z:

<http://publiccontent.sinpro.cz/PublicFiles/2021/07/16/belorusko-souhrnna-teritorialni-informace-2021-160012575.pdf> str. 4

Velkou změnu v rusko-běloruských vztazích představoval nástup Vladimira Putina do úřadu prezidenta. Nový prezident je mnohem méně tolerantní než jeho předchůdce, několikrát s úmyslem zatlačit na Bělorusko zdražuje dodávky ropy a požaduje politickou integraci Běloruska. Tento scénář podřízení Běloruska Rusku se Lukašenkovi nezamlouval, čímž vztahy mezi Ruskem a Běloruskem v prvním desetiletí chladnou. Velkou zradu ze strany Běloruska představuje pro Rusko fakt, že Lukašenko nepodpořil v roce 2014 Anexi Krymu. V tomto období se Lukašenko pokoušel o zlepšení vztahů se západem a jednalo se tudíž o čistě strategický tah. Avšak vzhledem k závislosti ekonomiky Běloruska na ruských dodávkách ropy a obav Ruska, že se Bělorusko po vzoru ostatních bývalých států Sovětského svazu přikloní blíže k západu, si státy zůstávají ekonomicky blízké.⁷⁸

Rusko-běloruské vztahy jsou finálně stvrzeny finanční pomocí Ruska Bělorusku ve výši 1,5 miliardy dolarů v roce 2020, kdy země čelila sankcím ze strany Evropské unie, Spojených států a Kanady kvůli zfalšovaným výsledům voleb z 9. srpna téhož roku.⁷⁹

⁷⁸ NECHYPARENKA, Yauheniya. *Democratic Transition in Belarus: Cause(s) of Failure*. Institut Barcelona Estudis Internacionals. [online] 2020 [cit. 8. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.ibe.org/ibe_studentpaper03_71875.pdf

⁷⁹ *Belarusian leader thanks Putin for economic support during mass protests*. Reuters [online] 2021 [cit. 9. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.reuters.com/article/us-russia-belarus/belarusian-leader-thanks-putin-for-economic-support-during-mass-protests-idUSKBN2AM238>

2 Historické souvislosti

Již při vymezení termínu nedemokratického režimu bylo v rámci teoretické části práce konstatováno, že na průběh přechodu i typ přechodu samotný, má značný vliv povaha odstraňovaného režimu. Stát Bělorusko v tomto případě není výjimkou a jakožto bývalý stát SSSR nese jeho přechod k demokracii specifické rysy posttotalitního státu. Rusko se prolínalo v dějinách Běloruska, nebo přesněji běloruských zemí a lidu, již před založením Sovětského svazu a svým vlivem se značně podepsalo na formování běloruské identity. Následující podkapitoly budou věnovány historickým událostem a momentům, které utvářely Bělorusko a především jeho lid, jak ho známe dnes.

2.1 Rzeczpospolita

Rusko figurovalo v dějinách Běloruska již před několika stovkami let. V době, kdy byla část dnešního Běloruska společně s územím Polska a Litvy součástí Polsko-litevské unie, známé též jako Rzeczpospolita, bylo území několikrát obsazeno ruskými vojsky. Naposledy v roce 1792 v reakci na novou ústavu Unie, která měla Rzeczpospolitu posílit. Tuto změnu Rusko nepodporovalo a rozhodnutím Kateřiny II. vrazilo na území státu ruské vojsko a obsadilo několik měst.⁸⁰

Polsko-litevská unie zanikla v celkově třech fázích. První dělení proběhlo již v roce 1772, kdy část území unie padla do rukou Pruska, Ruska a Rakouska. Druhé dělení představovalo výše zmíněné rozdělení území mezi Rusko a Prusko společně se zrušením ústavy Rzeczpospolity. Třetí dělení zapříčinilo, že Rusko získalo všechny západoběloruské země a většinu litevského území a Rakousku propadly zbytky Polska a území západní Ukrajiny. Prusko si přišlo na značné území obývané převážně běloruským obyvatelstvem, avšak i toto území na základě tylžského míru propadá v roce 1807 Rusku.⁸¹

⁸⁰ MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str. 94

⁸¹ Tamtéž str. 96

2.2 Ruské císařství

Oddělené území prošlo v 19. století silnou rusifikací. Ač byla z počátku běloruština v porovnání např. s litevštinou tolerována, ve 30. letech začalo Ruské impérium systematicky vyřazovat běloruštinu a nahrazovat ji ruštinou. V průběhu století proběhla dvě povstání, a to v letech 1831 a 1863, obě byla rázně potlačena.

Neúspěšné povstání v roce 1863, které vedl Kastus Kalinouski, jeden z předních představitelů běloruského odboje a neúnavný propagátor běloruského jazyka, zapříčinilo hromadné dosazování ruských úředníků do všech státních úřadů a propuštění všech katolických učitelů běloruské národnosti. Výsostnou pozici v ruských školách v Bělorusku zastávali pravoslavní kněží, kteří kromě výuky náboženství a historie taktéž dbali na to, aby učitelé projevovali dostatečnou oddanost carovi.⁸²

V 19. století dochází k intenzivnímu hospodářskému pronikání Ruska do běloruských zemí, a to zejména budováním železnic. Výstavba železnic byla řízena především zájmy tehdejšího hlavního města Petrohradu a železnice byly často rozmístěny tak, aby eliminovaly některá dosud úspěšná obchodní centra na území Běloruska. Rafinovaný byl taktéž poplatek za železnici, který byl koncipován tak, aby bylo výhodnější dovážet zboží z Moskvy než z Minsku. Suroviny a zboží z Běloruska podléhaly také vyšší dani než produkty z Ruska, tudíž byly dovážené suroviny a zboží mnohem levnější než plodiny a výrobky z běloruských zemí, které se tak již nevyplatilo produkovat. V této době se v Bělorusku rozšířila také síť ruských bank.

Veškerá vědecká a umělecká činnost byla povolena pouze v ruském jazyce, politická scéna byla podřízená zájmům carské vlády až na pár výjimek politické aktivity, kterou tvořila např. Běloruská socialistická hromada (BHS).⁸³

Počátek 20. století se nesl v duchu stávek a protestů zejména dělnického obyvatelstva, které se domáhalo zlepšení své ekonomické situace. Carské jednotky reagovaly vypalováním celých vesnic, bitím, zatýkáním a zabíjením bez soudu. Když ani přes silnou represi demonstrace neutichly, učinil nakonec car

⁸² DRAŽANOVÁ, Adéla, Tereza ŠUPOVÁ a Ondřej SOUKUP. *Bělorusko na cestě ke svobodě*. Praha: Kniha Zlín, 2021. IN, svazek 7. ISBN 978-80-7662-204-3. str. 18

⁸³ MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVICH a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str. 126-127

několik kroků k zachování klidu. Mezi některé ústupky patřil např. Zákon o náboženské toleranci a přiznání soukromovlastnických práv, které vedlo k založení usedlostí rolníky a návratu k tradičnímu užívání půdy.⁸⁴

Běloruské národní uvědomění se dočkalo rozkvětu, když okolo roku 1907 začaly vznikat první soukromé běloruské školy. První učebnice s názvem Stručné dějiny Běloruska byla publikována v běloruštině v roce 1910.

Se vstupem Ruského císařství do první světové války opustila své domovy více než polovina práceschopných mužů, docházelo k častým přerušením dodávek potravin civilistům, život ztratilo 1,2 milionu běloruských obyvatel. Poslední ruský samovládce Mikuláš II. byl svržen v rámci Únorové revoluce v roce 1917 a carská státní správa po celé říši byla nahrazena prozatímní vládou.⁸⁵

2.3 Prozatímní vláda Ruska

Běloruská socialistická hromada obnovila svoji působnost a jako své politické centrum ustanovila Minsk. Z iniciativy BSH byla na sjezdu v Minsku přijata deklarace určená prozatímní vládě Ruska se skromnými požadavky na zřízení běloruských škol a autonomii. V Petrohradě s běloruskými představiteli ale nikdo nechtěl mluvit. BSH se nevzdala a na svém druhém sjezdu, tentokrát v Petrohradě, vyhlásila nový program s cílem zavedení socialistického zřízení v Bělorusku s důrazem na běloruskou kulturu a zřízení legislativní zemské rady Běloruska.

Bolševici uchopili moc v Petrohradě 25. října 1917 a o den později zrušili pravomoci běloruské městské dumy. V reakci na říjnové události vznikl protibolševický odpor v Minsku a dalších městech, který byl však již na počátku listopadu eliminován. Mezi 18. a 25. listopadem 1917 byly uspořádány bolševiky tři sjezdy, jejichž obsahem bylo zejména vyřčení nutnosti sovětské moci pro Bělorusko a založení jednotného Všeruského ústředního výkonného výboru, do kterého nebyl zvolen ani jeden představitel běloruského hnutí. Počátkem ledna

⁸⁴ MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str. 131-134

⁸⁵ Tamtéž str. 143

1918 byly v Bělorusku bolševiky propuštěny všechny městské dumy, úřady a zemstva.⁸⁶

Sovětské představitele vyhání z Minsku Němci, kteří v únoru 1918 obsazují část území Běloruska. Němci se chopili nadvlády nad Minskem a povolují Bělorusku činnost běloruského zastupitelstva. Dne 3. března podepisuje sovětské Rusko s Německem brestlitevský mír, legitimizující rozdělení běloruských zemí, a to bez přítomnosti běloruské delegace.⁸⁷

2.4 Běloruská lidová republika

Dne 9. března 1918, v době, kdy je část území Běloruska okupována Německem, vzniká v reakci na uzavřený mír zakládající listinou Běloruská lidová republika (Bielaruskaja Narodnaja Respublika, BNR). Je vymezena územím sdružujícím etnicky běloruské obyvatelstvo a nezávislost získává 25. března téhož roku. Existence běloruského státu vzbuzuje ve svém obyvatelstvu formování národní identity, BNR vydává svým občanům pasy, přijímá státní znaky, prohlašuje běloruštinu za úřední jazyk a snaží se získat mezinárodní uznání.

Avšak po kapitulaci Německa v listopadu opouští okupanti území Běloruska a i přes snahy běloruského premiéra vyjednat v Moskvě možnost federativní unie běloruského státu za podmínky uznání nezávislosti, vtrhává na území státu 17. listopadu Rudá armáda.⁸⁸

Běloruská socialistická republika (BSSR) je vyhlášena 2. ledna 1919, již v dubnu téhož roku je okupována Polskem a v rámci polsko-bolševické války se její území stává bojištěm. Uzavřením Řižské mírové smlouvy, podepsané v březnu roku 1921 bez účasti běloruské delegace, je území Běloruska rozděleno mezi Polsko a Rusko.⁸⁹

⁸⁶ MARKOVÁ, Alena, Hienadž SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str. 144-145

⁸⁷ ZAMOISKI, Andrei. *Belarus, 1914-1918-online*. International Encyclopedia of the First World War, [online]. 2017 [cit. 6. 3. 2022] dostupné z: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-belarus-2017-01-12.pdf>

⁸⁸ Tamtéž

⁸⁹ MARKOVÁ, Alena, Hienadž SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str. 152

2.5 Sovětský svaz

Svaz sovětských republik vzniká 30. prosince 1922 a Běloruská sovětská socialistická republika (BSSR) si v rámci tohoto útvaru formálně udržuje právo na sebeurčení. Fakticky však dochází k podřizování zahraniční i vnitřní politiky státu mocenským rozhodnutím Moskvy. Prosazování bolševické vlády bylo v Bělorusku vymáháno přítomností Rudé armády, jejichž uskupení se na území státu mimo potlačování protisovětských tendencí shromažďovala také z důvodu blízké hranice s Polskem. Každý pokus povstalců, kteří byli režimem označováni za „bandity“, se setkal se silnou represí ze strany sovětských jednotek. Protibolševický odboj byl eliminován již v roce 1923 s výjimečnými dozvuky mezi lety 1930 a 1931.⁹⁰

Ve 30. letech minulého století došlo v rámci „Velkého přelomu“ hned k několika razantním změnám v životech Bělorusů. Na území BSSR byla zahájena intenzivní rusifikace, běloruština byla vytlačena ze škol a prostředí státních a stranických úřadů, běloruští intelektuálové a umělci se stali oběťmi perzekuce. Současně došlo ke konsolidaci moci komunistické strany skrze monopolizaci vlády, ideologické indoktrinace obyvatelstva a represe a kontrolu sdělovacích prostředků a direktivním systémem řízení politiky.⁹¹

V průběhu Druhé světové války hostilo Bělorusko kvůli svému geografickému umístění několik urputných bojů. Zejména Hitlerovo tažení skrze území Běloruska v roce 1941 v rámci invaze na Sovětský svaz a útok na Brestskou pevnost stálo běloruský lid velké ztráty na životech. Avšak právě obrana Brestské pevnosti se stala i přes porážku Sovětského svazu symbolem odporu a síly sovětů, jelikož její dobytí bylo značně obtížnější, než Němci předpokládali.⁹²

V průběhu války zahynula téměř jedna čtvrtina běloruského obyvatelstva (cca 2,7 milionů), což v porovnání např. s Ukrajinou, která ztratila 20 % obyvatelstva, dokazuje, jak zničující Druhá světová válka pro BSSR byla. Značný

⁹⁰ MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str. 160-161

⁹¹ Tamtéž str. 174

⁹² RUMER, Eugene, BELEI, Bogdan. *Belarus: With Friends Like These*. Carnegie Endowment For International Peace [online]. 2017 [cit. 6. 3. 2022] dostupné z: https://carnegieendowment.org/files/Rumer_Belarus.pdf

úbytek obyvatelstva byl též způsoben vyhlazením četné židovské populace v koncentračních táborech (téměř třetina obětí války).⁹³

Sovětský svaz investoval především do obnovení těžkého průmyslu a v poválečném období byla průmyslová výroba v Bělorusku koncentrována v hlavním městě. Minsk se na konci 40. let minulého století stává se svými automobilovými závody a továrnami na jízdní kola a motorky centrem strojírenského průmyslu Sovětského svazu.⁹⁴

Velkého úpadku se po válce naopak dočkalo zemědělství původně převážně rolnického Běloruska. Průmysl se koncentroval především ve větších městech a tradiční rolnická hospodářství na vesnicích byla likvidována a zámožní rolníci byli nuceni přesídlit do odlehlých oblastí sovětského svazu za účelem nucených prací. Poválečné období v BSSR se neslo v duchu rusifikace a cenzury jakékoliv národní identity (veškeré projevy svébytnosti byly považovány za fašismus), žádoucí byla pouze oddanost ke komunistickým idejím. Běloruštinu začala opět masově vytlačovat ruština, klesl počet periodik vydávaných v běloruštině, ruské školy nahrazovaly běloruské, na zastupitelské funkce byli dosazováni členové komunistické strany.⁹⁵

Za dob Chruščovovy vlády (1953-1964) dochází k liberalizaci v oblasti trestního zákoníku (odstranění pojmu „nepřítel lidu“, zmírnění trestních sankcí a možnost zatčení pouze na základě soudního rozhodnutí) a zastupitelského systému (zapojení občanů do rozhodovacích procesů a omezení funkčního období ve vyšších stranických pozicích). V tomto období se na území BSSR projevuje silná netolerance náboženství, ve smyslu aktivního budování komunismu je vyhozeno do povětří několik chrámů a kostelů.⁹⁶

S nástupem generálního tajemníka Komunistické strany Leonida Brežněva (u moci 1965-1982) došlo hned k několika změnám. Komunistické straně je vložena do rukou kontrola vzdělávacích a kulturních institucí, dochází ke zrušení

⁹³ MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str. 191

⁹⁴ RUMER, Eugene, BELEI, Bogdan. *Belarus: With Friends Like These*. Carnegie Endowment For International Peace [online]. 2017 [cit. 6. 3. 2022] dostupné z: https://carnegieendowment.org/files/Rumer_Belarus.pdf

⁹⁵ MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str. 196-197

⁹⁶ Tamtéž str. 200

omezení funkčních období, ke konci 60. let ovládá média propaganda. Občané SSSR získávají limitované informace z okolního světa a jejich možnost vycestovat za hranice svazu je mizivá. Nezaměstnanost jako projev příživnictví se trestá, téměř polovina pracovní síly se koncentruje v továrnách, výzkum se soustřeďuje výhradně na odvětví vojenského průmyslu (zajišťující převahu SSSR nad kapitalistickými zeměmi). Sovětský svaz na území Běloruska umísťuje z důvodu blízkosti hranice se západním světem a silnému zalesnění většinu atomových a raketových základen (23 z celkových 44).⁹⁷

2.6 Události předcházející rozpadu SSSR

V 80. letech dochází k prudkému propadu cen ropy, což v Sovětském svazu způsobuje krizi. Vzhledem k omezené soběstačnosti jednotlivých svazových republik dochází nejen (v poměrně průmyslově silném) Bělorusku k omezení zásobení základními komoditami a je nutné přistoupit k přidělovému systému. V roce 1985 ovlivňuje sovětské dějiny Michail Gorbačov a s ním spojovaná politika tzv. přestavby (rusky perestrojka).⁹⁸

Hlavním úkolem perestrojky byla především restrukturalizace sovětské ekonomiky, která zejména z důvodů zastaralosti výrobní techniky sovětských továren nebyla schopna konkurovat západnímu obchodu. Došlo k umírnění kontroly institucí Komunistickou stranou a značnému osamostatnění podniků. Avšak tyto nově nabyté svobody vyvolaly ve svazových republikách touhu po reformách. Bělorusko bylo v tomhle ohledu výjimkou, vzhledem k relativně privilegované pozici v Sovětském svazu a silné rusifikaci, která na území probíhala několik set let. Perestrojka v BSSR vyvolala pouze mírné volání po nezávislosti.⁹⁹

Počátky volání po změně režimu lze jistě spojit s černobylyskými událostmi (duben 1986). Vzhledem k tomu, že území Běloruska bylo výbuchem nejvíce postiženou částí Sovětského svazu, byla nejdříve netečná později dezinformační reakce stranického a republikového vedení hojně kritizována. Tudíž je za první

⁹⁷ MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str.209

⁹⁸ Tamtéž str. 211

⁹⁹ RUMER, Eugene, BELEI, Bogdan. Belarus: With Friends Like These. Carnegie Endowment For International Peace [online]. 2017 [cit. 6. 3. 2022] dostupné z: https://carnegieendowment.org/files/Rumer_Belarus.pdf

opravdový projev opozice považována téměř okamžitě rozehnaná inscenace Probuzení jara ve formě setkání opozičně naladěných studentů a intelektuálů v dubnu 1986. V říjnu roku 1987 se konala první demonstrace v Minsku čítající několik set demonstrantů volajících po zastavení rusifikace a odsouzení represí. Tyto dvě události daly za vznik neoficiální opozici, která se skládala zejména z různých mládežnických organizací, neformálních skupin a společenských organizací. Opozice projevovала nesouhlas s režimem např. nerespektováním sovětské ústavy nebo navazováním spolupráce s pobaltskými a ukrajinskými hnutími.¹⁰⁰

K významnému zlomu došlo ale až v červnu 1988, kdy týdeník Literatura a umění uveřejnil článek historika archeologa Zjanona Pazňaka s názvem Cesta smrti. Pazňak na základě archeologických výzkumů a svědectví prokázal, že na území lesa v Kurapatech docházelo k popravám a pohřbívání obětí sovětské tajné policie NKVD mezi roky 1937 a 1941. Článek otřásl společností, na místě byl vytvořen památník a v lese bylo vztyčeno několik desítek dřevěných křížů. Pazňak koncem 80. let vstupuje do politiky a zakládá organizační výbor Běloruské lidové fronty „Obroda“ (BNF „A“).¹⁰¹

Vzhledem ke specifické povaze Běloruska se politický vývoj země na přelomu 80. a 90. let ve srovnání s ostatními evropskými (post)sovětskými republikami značně lišil. S rozpadem Sovětského svazu si sice Bělorusko dokázalo zformulovat základní demokratizační a nacionalistický program, avšak role komunistické strany zůstala téměř stejná i na počátku 90. let. Toto tvrzení dokládají výsledky referenda konaného 17. března 1991, ve kterém 83 % Bělorusů hlasovalo pro zachování Sovětského svazu.¹⁰²

¹⁰⁰ HLAVÁČEK, PETR. HOLZER, JAN, Jan. *Lukašenkovo Bělorusko*. Případová studie nedemokratického režimu. Středoevropské politické studie. Brno: MPU, , VII., č. 4, s. 409-427, 29 s. [online]. 2005 [cit. 25. 2. 2022]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4153/6061>

¹⁰¹ DRAŽANOVÁ, Adéla, Tereza ŠUPOVÁ a Ondřej SOUKUP. *Bělorusko na cestě ke svobodě*. Praha: Kniha Zlin, 2021. IN, svazek 7. ISBN 978-80-7662-204-3. str. 22-23

¹⁰² HLAVÁČEK, PETR. HOLZER, JAN, Jan. *Lukašenkovo Bělorusko*. Případová studie nedemokratického režimu. Středoevropské politické studie. Brno: MPU, , VII., č. 4, s. 409-427, 29 s. ISSN 1212-7817. [online]. 2005 [cit. 25. 2. 2022]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4153/6061> str. 414

2.7 Vznik Běloruské republiky

Nezávislost Běloruska je vyhlášena v srpnu roku 1991, stát přijímá nový oficiální název – Běloruská republika (zkráceně Bělorusko), nové státní symboly (bílo-červeno-bílá vlajka a státní znak s obrněným jezdcem tasícím meč), které představovaly návrat k tradiční běloruské státnosti existující před Sovětským svazem. Dochází k zákazu existence Komunistické strany, ale v éře masového vzniku nových politických stran ji prakticky nahrazuje Strana komunistů Běloruska (SKB). V nově sestavené vládě téměř okamžitě stojí představitelé komunistické elity předchozího režimu a demokratická opozice před stěžejní otázkou – politikou, vojenskou a hospodářskou spoluprací s Ruskem.¹⁰³

Dne 8. prosince 1991 podepisuje předseda Nejvyššího sovětu Stanislau Šuškevič společně s ukrajinským a ruským prezidentem tzv. Bělověžskou dohodu o rozpadu Sovětského svazu a vytvoření Společenství nezávislých států, jehož sídlem stanovují Minsk.

Vzhledem k historickým událostem Běloruska bylo jasné, že změny v nově nezávislém státě budou pozvolné. Zaostalost za ostatními posttotalitními státy umocňovalo klima panující na domácí politické scéně z většiny tvořené konzervativními zástupci předchozí sovětské éry, kteří zastávali zdrženlivý postoj vůči politickým a ekonomickým změnám. Ekonomika země zůstává nadále převážně průmyslová a provázaná s Ruskem. Vykonat ekonomickou reformu se jeví jako neuvěřitelně obtížný krok, kterého se političtí vůdci Běloruska obávají.¹⁰⁴

Již rok po rozpadu sovětského státu volá po jeho obnovení podle průzkumu 48 % běloruského obyvatelstva, což značně nahrává do karet elitám z řad bývalých členů komunistické strany na úkor BNF. Komunisté obnovují hlasováním v parlamentu v roce 1993 fungování zakázané Komunistické strany a spojují její činnost s SKB. Snaha opozice prosadit parlamentní zřízení selhává, je odsouhlasena prezidentská forma vlády.

Dne 15. března 1994 dochází ke schválení nové ústavy, která prohlašuje Bělorusko za demokratický, suverénní, právní stát a potvrzuje funkci prezidenta

¹⁰³ MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str. 216

¹⁰⁴ RUMER, Eugene, BELEI, Bogdan. Belarus: With Friends Like These. Carnegie Endowment For International Peace [online]. 2017 [cit. 06-03-2022] dostupné z: https://carnegieendowment.org/files/Rumer_Belarus.pdf

jako hlavu státu a držitele moci výkonné. První prezidentské volby probíhají 23. června 1994. Kampaně se z řad opozičního křídla zúčastnili populární kandidát z řad BNF Zjanon Pazňak a bývalý předseda Nejvyššího sovětu Stanislau Šuškevič, kteří měli konkurovat proruskému předsedovi vlády Viačaslavu Kiebičovi. Do druhého kola proti Kiebičovi postoupil poslanec Nejvyššího sovětu Alexandr Lukašenko, který ve svém programu vsadil na boj proti korupci. Lukašenko v druhém kole porazil svého protikandidáta na plné čáře s 80,3 % hlasů a stal se prvním běloruským prezidentem.¹⁰⁵

¹⁰⁵ MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str. 218

3 První a poslední prezident

Alexandr Lukašenko se narodil svobodné matce 30. srpna 1954 v severní části Běloruska. Již za svých studentských let byl součástí mládežnické komunistické strany. Členem komunistické strany Sovětského svazu byl od roku 1979 do pádu režimu a mezi roky 1975-1977 a 1980-1982 byl příslušníkem Sovětské armády. Do parlamentu BSSR byl zvolen v roce 1990 a byl jedním z poslanců, kteří hlasovali proti rozpadu Sovětského svazu.¹⁰⁶

Lukašenko se na počátku 90. let stavěl do role lidového hrdiny a ochránáře obětí útlaku a k moci se dostal především díky svému populistickému protikorupčnímu programu, ve kterém sliboval, že z Běloruska vymýtí chaos a křivé politiky. Je otcem tří synů, třetí a nejmladší Nikolai (v současné době sedmnáctiletý) může být často viděn po boku Lukašenka, kterého již od útlého věku doprovází na nespočetná jednání a veřejností je vnímán jako budoucí nástupce svého otce.¹⁰⁷

3.1. Nástup k moci

První kroky nově zvoleného prezidenta v roce 1994 míří k budování výkonně organizačních orgánů a institucí, které byly místo zastupitelským orgánům podřízeny přímo Lukašenkovi. Tímto se z prezidenta stává nejvyšší vládní instituce, která ho opravňuje k přímým podpisům normativních právních aktů (s vyšší právní silou než zákony). V lednu 1995 získává prezident kontrolu nad krajskými i okresními novinami a dosazuje s vládou sympatizující reportéry a redaktory.

Lukašenko svolává v roce 1995 referendum, jehož obsahem je schválení ruštiny jako druhého státního jazyka a hlasování o návratu sovětských státních znaků (především znak s kulatým věncem a pěticípou hvězdou a bývalá zeleno-červená vlajka BSSR), čímž by došlo k nahrazení stávajících běloruských státních znaků (bílo-červenobílá vlajky a znak obrněného jezdce s mečem). Tento úmysl

¹⁰⁶ PARKER, Claire. *What you need to know about Belarusian President Alexander Lukashenko*. The Washington Post. 2021 <https://www.washingtonpost.com/world/2021/05/24/faq-lukashenko-belarus/>

¹⁰⁷ *Who Is Aleksandr G. Lukashenko? Here's What You Need to Know*. New York Times. [online] 2021 [2022-03-08]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2021/11/11/world/who-is-aleksandr-g-lukashenko.html>

se setkal se silným odporem opozice BNF, která v budově parlamentu zahájila na protest hladovku. Policie se nejdříve tento protest pokusila rozehnat pokojně, když ale všech 19 poslanců odmítlo opustit prostory, ještě téže noci 12. dubna 1995 vtrhla do parlamentu skupina mužů v kuklách, která poslance zbilá, vyvlekla z budovy a rozvezla po odlehlých částech města. Hlasování referenda o zavedení ruštiny jako druhého oficiálního jazyka skončilo s výsledkem 83 % pro, ve věci změny státních znaků hlasovalo 71 % pro. Celkem se referenda zúčastnilo téměř 65 % voličů.¹⁰⁸

Zavedení ruského jazyka na stejnou úroveň jako běloruského v praxi znamenalo přerušení propagace běloruštiny. Ve školách dostali rodiče na výběr, zda chtějí, aby byla výuka vedena v ruštině, či běloruštině, ale jakmile bylo alespoň 51 % žáků pro výuku v ruštině, musel se zbytek přizpůsobit. V průběhu tří po sobě jdoucích obdobích klesla výuka prvňáčků v běloruštině ze 60 % (ve školním roce 1994/1995) na necelých 5 % (ve školním roce 1995/1996).¹⁰⁹

Na jaře 1996 občané Běloruska poprvé okusí pevnou ruku Lukašenkova režimu na Černobylském pochodu v Minsku při příležitosti desetiletého výročí havárie jaderné elektrárny. Tou dobou se hlavním městem již několik měsíců ozývaly projevy nesouhlasu s výsledky prvního referenda, čehož si byl prezident vědom. Nabyt tedy přesvědčení, že se pochod ponese v protirežimní atmosféře, a tak přikázal pokojné shromáždění násilně rozehnat. Policejní zásah se nesl v duchu bití účastníků pochodů a masového zatýkání. Více než stovka lidí skončila v celách předběžného zadržení, kde byli vystaveni několika dennímu nelidskému zacházení a mučení, aby ve výsledku čelili pouze trestům za správné přečiny.¹¹⁰

Ve spojitosti s událostmi jara 1996 vzniká nevládní lidskoprávní organizace Vjasna 1996 (v překladu Jaro 1996), zprvu pouze ve formě dobrovolnické činnosti za účelem krátkodobé akutní právní pomoci zatčeným účastníkům pochodu. V červu 1999 ale zakladatelům dochází, že události jara 1996 rozhodně nebyly

¹⁰⁸ MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str. 221

¹⁰⁹ Tamtéž str. 222

¹¹⁰ DRAŽANOVÁ, Adéla, Tereza ŠUPOVÁ a Ondřej SOUKUP. *Bělorusko na cestě ke svobodě*. Praha: Kniha Zlín, 2021. IN, svazek 7. ISBN 978-80-7662-204-3. str.52-53

ojedinělé, a organizace se registruje pod názvem Centrum lidských práv „Vjasna“.¹¹¹

Obsahem dalšího referenda konaného v listopadu 1996 byla nová ústava, která by ještě více rozšířila dosavadní pravomoci prezidenta (prodloužení volebního období a možnost rozpustit parlament prakticky z vlastní vůle) a změny ve struktuře a funkcích parlamentu (kdy by například byly parlamentem vydávané právní normy v rozporu s prezidentským dekretem automaticky rušeny). Opozice projevovala velké obavy z obsahu nové ústavy a pokusila se předložit vlastní verzi, jejíž obsahem byl přechod k parlamentní formě vlády. Ústavní soud se pokusil zmařit odhlasování nové ústavy vydáním usnesení, že referendum může být pouze konzultativní povahy, které Lukašenko zrušil vydáním nařízení. V průběhu sčítání hlasů bylo podle nezávislých pozorovatelů zaznamenáno porušování volebního řádu a falšování výsledků, což vedlo k neuznání hlasování řadou západních zemí a evropských institucí. Ve prospěch návrhu hlasovalo 70,5 % voličů při 84% účasti voličů.¹¹²

Lukašenko bezprostředně po výsledcích referenda rozpouští parlament (který se nově nazývá Národní shromáždění), čímž kompletně eliminuje poslance BNF. Provádí čistky v rámci Ústavního soudu, kde z jedenácti soudců dovolí zůstat pouze čtyřem, kteří ho jsou ochotni podporovat.¹¹³

Do konce roku získává Lukašenko nadvládu nad mocí výkonnou, zákonodárnou i soudní a referendem z roku 2004 odstraňuje i poslední překážku jeho neomezené vlády. Odhlasováním návrhu dochází ke zrušení možnosti zvolení prezidenta pouze dvakrát po sobě (je tedy umožněno prodlužovat prezidentský mandát bez omezení). Lukašenko posiluje armádní sektor, který několikrát přesahuje potřeby obranyschopnosti státu, zejména za účelem potlačování demonstrací, které se objevují s výsledky referend a parlamentních a prezidentských voleb.¹¹⁴

¹¹¹ *About Vjasna*. Viasna [online] [cit. 8. 3. 2022]. Dostupné z: <https://spring96.org/en/about>

¹¹² MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0 str. 223

¹¹³ Tamtéž str. 224

¹¹⁴ NECHYPARENKA, Yauheniya. *Democratic Transition in Belarus: Cause(s) of Failure*. Institut Barcelona Estudis Internacionals. [online] 2020 [cit. 8. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.ibe.org/ibe_studentpaper03_71875.pdf

3.2 Falzifikace výsledků

Bělorusko čelí rozsáhlé kritice za četná porušení volebního řádu zaznamenaná nezávislou pozorovací misí OBSE a s nimi spojenými obviněními z falšování výsledků voleb. Výsledky jak parlamentních, tak prezidentských voleb, znatelně nekorespondují s panujícím klima ve společnosti. Opoziční strany jsou takřka bez šance získat zastoupení v parlamentu, protikandidáti současného prezidenta Lukašenka prohrávají v prezidentských volbách se zastoupením v řádech jednotek procent hlasů, zatímco Lukašenko získává vždy okolo 80 %.

V květu 2001 započaly přípravy nových prezidentských voleb, do kterých se kromě Lukašenka kvalifikoval předseda pro prezidentské Liberálně-demokratické strany Siarhiej Hajdukevič a kandidát opozice Uladzimir Hančaryk. Volby vyhrává se 76 % hlasů Lukašenko v prvním kole a jsou prohlášeny za legitimní i přes to, že je pozorovatelská mise Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) označila za nedemokratické z důvodů četných falzifikací při sčítání hlasů.¹¹⁵

Dne 17. října 2004 proběhlo v Bělorusku referendum ohledně změny v Ústavě, která by umožnila neomezený počet kandidování na úřad prezidenta. Výsledky hlasování (79,4 % pro, za 90% volební účasti) se setkaly s vlnou nesouhlasu (hromadné demonstrace probíhající v Minsku byly násilně potlačeny). Starší občané v Minsku obdrželi hlasovací lísky, které byly dopředu označené v kolonce „Ano“, studenti čelili výhružkám přerušování studia, pokud by hlasovaly proti a okolo 70 % hlasujících, kteří byly zpovídáni bezprostředně po opuštění hlasovacích místností, prohlásili, že hlasovali „Ne“. V neposlední řadě se výsledky referenda značně neshodovaly s výsledky hned několika předběžných nezávislých šetření, ve kterých 40-45 % dotázaných odpovědělo, že návrh podpoří a 30-35 % se mu chystalo oponovat.¹¹⁶

Další prezidentské volby se konaly v březnu 2006 a vzhledem k výsledkům referenda z roku 2004 byl jeden kandidát 100% jistý. Proti prezidentovi

¹¹⁵ MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVICH a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0 str. 224

¹¹⁶ MARPLES, David R. a Lyubov PERVUSHINA. *Belarus: Lukashenko's Red October. Problems of Post-Communism* [online]. 2005, **52**(2), 19-28 [cit. 9. 3. 2022]. Dostupné z: <https://web.p.ebscohost.com.ez.svkkk.cz:2443/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=6&sid=cf7f686b-92ab-4c23-b8fd-372618ef23b9%40redis> str. 24-25

Lukašenkovi kandidovali Aliaksandr Milinkievič, Siarhieĵ Hajdukevič a Aliaksandr Kazulin. Výsledky byly více méně jisté již ve večer voleb 19. března, což vyburcovalo téměř 20 tis. lidí k tomu, aby vyšli do ulic. Občané sice nevěřili tomu, že by nějaký z protikandidátů mohl Lukašenka porazit, ale výsledky voleb (82 % pro Lukašenka a 6 % pro Milikeviče) byly vzhledem k poměrně vysoké popularitě Milikeviče nereálné.¹¹⁷

Pozorovatelská mise OBSE opět prohlásila volby za nedemokratické a neuznala jejich legitimitu. Na Říjnovém náměstí v Minsku z důvodu několikadenních protestů byla po vzoru ukrajinské Oranžové revoluce postavena stanová městečka. Demonstrace byly finálně ukončeny 25. března použitím slzného plynu, zábleskových granátů a gumových střel. Bylo zatčeno několik set demonstrantů včetně Lukašenkova protikandidáta Kazulina, který si odpykal pětiletý trest odnětí svobody.¹¹⁸

V době vyhlášení prezidentských voleb 2010 byla běloruská opozice v dezolátním stavu. Demotivovaná neúspěšnými parlamentními volbami a omezena zpřísněním legislativy registrace nových politických stran a vlnou uzavírání nestátních organizací a sdružení, nebyla schopna v posledních letech vytvořit funkční koalici za účelem spojení sil.¹¹⁹

Proti Lukašenkovi v roce 2010 kandidovali společně s dalšími sedmi kandidáty především básník Uladzimir Niakliajev se svou úspěšnou kampaní „Mluv pravdu!“ a Andrej Sannikau, který svůj program založil na iniciativě vstupu Běloruska do Evropské Unie. Nezávislá šetření předpovídala minimálně 16 % zastoupení hlasů pro Niakliajeva a 10 % pro Stannikaua. Vzhledem k velkému počtu kandidátů se odhaduje, že Lukašenko vyhraje s lehce nadpolovičním poměrem hlasů, výsledných 79, 67 % hlasů pro Lukašenka veřejnost zarazí.¹²⁰

Výsledky voleb se setkávají s rutinní reakcí veřejnosti. Občané vycházejí do ulic demonstrovat, policie demonstranty rozhání. Demonstrace v Minsku čítá

¹¹⁷ DRAŽANOVÁ, Adéla, Tereza ŠUPOVÁ a Ondřej SOUKUP. *Bělorusko na cestě ke svobodě*. Praha: Kniha Zlín, 2021. IN, svazek 7. ISBN 978-80-7662-204-3. str. 156

¹¹⁸ MARKOVÁ, Alena, Hienadž SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str. 229

¹¹⁹ Tamtéž str. 228

¹²⁰ PADHOL, Uladzimir M. a David R. MARPLES. *The 2010 Presidential Election in Belarus. Problems of Post-Communism* [online]. 2011, 58(1), 3-16 [cit. 3. 9. 2022]. Dostupné z: <https://web.s.ebscohost.com.ez.svkk1.cz:2443/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=d7306616-c33b-45e8-ba6b-72e1be7c9cb9%40redis>

50 tisíc lidí, účastníci demonstrace včetně výše zmiňovaných protikandidátů jsou pořádkovou policií bití a zatýkáni. Nedemokratické volby a tvrdé potlačení protestů neuznává Evropská Unie a Spojené státy Americké, což Bělorusko nahání do náruče Ruska, které Lukašenkovo vítězství uznává.¹²¹

Lukašenko je v prezidentských volbách v roce 2015 zvolen popáté a jeho vítězství s 83,5 % hlasů již nevyvolává hromadné demonstrace.

3.3 Volby 2020

Poslední prezidentské volby byly vyhlášeny na 9. srpna 2020 a proti Lukašenkovi vystupují silní protikandidáti.

Velkou hrozbu pro Lukašenka představoval především podnikatel Sjarhej Cichanouski, který se proslavil svým úspěšným Youtube kanálem. Velkou popularitu si získal přidáváním videí ve formě reportáží a rozhovorů s občany Běloruska ze všech koutů státu. Cichanousky na svých videích zachycoval nesouhlasné postoje běloruského lidu ke stávajícímu režimu, přímo z úst opravdových občanů, které přitom Lukašenko veřejně prohlašoval za své věrné podporovatele. Když si podnikatel uvědomil sílu svého slova, rozhodl se kandidovat na prezidenta, požadovaný počet podpisů pro složení kandidatury pro něj nebyl problémem. Nebyl ale schopen podpisové listy odevzdat volební komisy, jelikož byl v době odevzdávání na 15 dnů za mřížemi z podivných důvodů.¹²²

Bohužel se nejednalo o ojedinělý incident. Podobným způsobem byl možností kandidovat také bankéř Viktor Babaryka, který byl zatčen společně se svým synem za údajnou zpronevěru z roku 2014. Třetímu oponentovi prezidenta Lukašenka Valeriovi Capkalovi se sice požadovaný počet podpisů podařilo odevzdat, registrace mu ale nebyla umožněna z důvodu neplatnosti podpisů.¹²³

Kandidovat proti prezidentovi Lukašenkovi bylo ve finále umožněno pouze jednomu kandidátovi, respektive kandidátce.

¹²¹ MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0. str. 232

¹²² DRAŽANOVÁ, Adéla, Tereza ŠUPOVÁ a Ondřej SOUKUP. *Bělorusko na cestě ke svobodě*. Praha: Kniha Zlin, 2021. IN, svazek 7. ISBN 978-80-7662-204-3. str. 29

¹²³ Tamtéž str. 30

Svietlana Cichanouská, manželka Sjarheje Cichanouského se rozhodla kandidovat místo svého zatčeného manžela a k překvapení všech, jí to bylo umožněno. Mnozí se domnívají, že nebyla v očích prezidenta považována za hrozbu, zejména kvůli tomu, že byla v době kandidování ženou v domácnosti a neměla žádné předchozí zkušenosti s politickou činností. Cichanouské se ale dostalo neuvěřitelné podpory od veřejnosti. K jejímu volebnímu štábu se rychle přidává Veranika Capkalová (manželka vyřazeného kandidáta Capkaly) a Maryja Kaliesniakavová (přední členka kampaně Babaryky), čímž dochází ke spojení sil tří původních kandidátských kampaní.¹²⁴

Volební kampaň Cichanouské se skládala z tří prostých požadavků: svobody pro politické vězně, novou Ústavu, která by omezila pravomoci prezidenta a uspořádání nových, spravedlivých, demokratických voleb. Cichanouská svou kandidaturu často označovala za pouhou náhodu, prohlašovala, že se nesnaží budovat kariéru, nezná jazyk politiky a vše činí pro běloruský lid a svého manžela. Její proslovy na masových předvolebních akcích se ale staly symbolem naděje.¹²⁵

V den voleb jsou podporovatelé Cichanouské nabádaní, aby šli hlasovat co nejpozději a ztížili tím podmínky obávaného falšování výsledků. Vzhledem k tomu, že v případě prezidentských voleb 2020 nebyla přizvána pozorovatelská mise OBSE ani žádná jiná nezávislá mezinárodní organizace, snaží se do sčítacích místností dostat alespoň licencovaní národní pozorovatelé, ovšem těm je odepřen vstup z důvodu opatření spojených s onemocněním covid-19. Na konci dne je vyhlášen šokující výsledek voleb, Lukašenko vyhrává s 82 % hlasů, a v celém

¹²⁴ BEDFORD, Sofie. *The 2020 Presidential Elections in Belarus: Erosion of Authoritarian Stability and Re-politicization of Society*. Nationalities Papers [online] 2021, 49. 5, 808-819 [cit. 9. 3. 2022]. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/354838519_The_2020_Presidential_Election_in_Belarus_Erosion_of_Authoritarian_Stability_and_Re-politicization_of_Society str. 807

¹²⁵ FILKINS D. An Accidental Revolutionary. *New Yorker*. [online] 2021;97(41):38-49. [cit. 9. 3. 2022]. Dostupné z:

[https://web.s.ebscohost.com.ez.svkk1.cz:2443/ehost/detail/detail?vid=4&sid=fe7120d4-3e47-43a0-b227-](https://web.s.ebscohost.com.ez.svkk1.cz:2443/ehost/detail/detail?vid=4&sid=fe7120d4-3e47-43a0-b227-798037c3f786%40redis&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#AN=153943084&db=a9h)

[798037c3f786%40redis&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#AN=153943084&db=a9h](https://web.s.ebscohost.com.ez.svkk1.cz:2443/ehost/detail/detail?vid=4&sid=fe7120d4-3e47-43a0-b227-798037c3f786%40redis&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#AN=153943084&db=a9h)

Bělorusku propukají demonstrace takového rozsahu, který ještě Lukašenko neviděl.¹²⁶

Oproti předchozím demonstracím je zde patrný především celostátní rozsah (v předchozích letech se demonstrace výhradně koncentrovaly pouze v hlavním městě) a délka trvání (poslední dozvuky demonstrací byly zaznamenány 6 měsíců po vyhlášení výsledků), dále bez pochyby nárůst v počtu demonstrujících (na demonstrace v srpnu dorazilo okolo 200 tis. lidí) a především v zastoupení protestujících. Dříve bylo demonstrování výhradně záležitostí mladých lidí, ale proti posledním prezidentským volbám se rozhodli masově protestovat také důchodci např. v rámci pochodu důchodců za důstojné stáří.¹²⁷

Svietlana Cichanouská po vyhlášení výsledků vyzívá davы demonstrantů k pokojnému protestování a společně se svým právníkem se druhý den ráno vydává projevít nesouhlas s výsledky u volební komise. Cichanouské není ale vyplnění stížnosti povoleno, jelikož je zadržena policií a bez přítomnosti svého právníka je postavena před dvě možnosti: buď bude okamžitě zatčena nebo musí opustit zemi. Zprávy o tom, že je Cichanouská v bezpečí v Litvě, se objevují druhý den.¹²⁸

¹²⁶ MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0.str. 238

¹²⁷ DRAŽANOVÁ, Adéla, Tereza ŠUPOVÁ a Ondřej SOUKUP. *Bělorusko na cestě ke svobodě*. Praha: Kniha Zlín, 2021. IN, svazek 7. ISBN 978-80-7662-204-3. str. 141

¹²⁸ FILKINS D. An Accidental Revolutionary. *New Yorker*. [online] 2021;97(41):38-49. [cit. 9. 3. 2022]. Dostupné z:

[https://web.s.ebscohost.com.ez.svkl.cz:2443/ehost/detail/detail?vid=4&sid=fe7120d4-3e47-43a0-b227-](https://web.s.ebscohost.com.ez.svkl.cz:2443/ehost/detail/detail?vid=4&sid=fe7120d4-3e47-43a0-b227-798037c3f786%40redis&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZI#AN=153943084&db=a9h)

[798037c3f786%40redis&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZI#AN=153943084&db=a9h](https://web.s.ebscohost.com.ez.svkl.cz:2443/ehost/detail/detail?vid=4&sid=fe7120d4-3e47-43a0-b227-798037c3f786%40redis&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZI#AN=153943084&db=a9h)

4 Typ přechodu k demokracii

V následující kapitole provedeme komparaci teoretické koncepce přechodů k demokracii s průběhem tranzice ve státě Bělorusko po rozpadu Sovětského svazu. V první podkapitole se budeme věnovat podobnostem přechodu Běloruska s jednotlivými typy přechodů podle Samuela P. Huntingtona, v druhé provedeme stejnou komparaci s teoretickou koncepcí přechodů podle Karlové a Schmittera.

4.1 podle S. Huntingtona

Politolog Samuel P. Huntington rozlišuje tři typy přechodů k demokracii na základě povahy vztahů mezi umírněnými a radikály v rámci opozice, dále mezi reformátory a odpůrci změn ve vládě a vztahu mezi vládou a opozicí. Jsou jimi **transformace, nahrazení a sjednaný přechod.**

S odkazem na historické události státu Bělorusko (resp. jeho území a lidu), není případ tranzice Běloruska rozhodně jednoduchým případem. Tudíž se v této kapitole pokusíme naleznout podobnosti s vymezenými třemi typy přechodů podle Huntingtona a přechodem ve státě Bělorusko po rozpadu Sovětského svazu.

Vzhledem k tomu, že Bělorusko neučinilo žádné úmyslné kroky k odtržení od SSSR ještě před jeho rozpadem, jako tomu učinily státy jako např. Československo v roce 1989, je velmi možné, že by Bělorusko zůstalo součástí Sovětského svazu, pokud by nadále existoval. Tuto tezi také podporuje vysoká míra náklonosti obyvatelstva Běloruska k bývalému komunistickému režimu (viz referendum z roku 1991). Opoziční strana na přelomu 80. a 90. let neměla dostatečnou sílu na to, aby v rámci druhého typu nahrazení dokázala násilně svrhnout elity a vytlačit je.

Tudíž zbývají dvě varianty, transformace a sjednaný přechod. V rámci transformace lze spatřovat se situací v Bělorusku na začátku 90. let značnou podobnost v oblasti iniciativy tranzice. Vzhledem k velmi slabému zastoupení opozice v Bělorusku před pádem SSSR, jeví se jako pravděpodobnější scénář, že byl přechod rozhodnutím z řad elit. Výraznou nesrovnalost lze naopak zaznamenat zejména v motivaci elit, přejít k demokracii s vidinou lepších podmínek pro prosazování svých zájmů, vzhledem k zakázání činnosti Komunistické strany.

V rámci sjednaného přechodu klade Huntington důraz na specifickou dynamiku v rámci elit (převaha reformátorů nad odpůrci) a opozice (převaha umírněných nad radikály), kdy by se v rámci opozice dalo konstatovat, že tato dynamika souhlasí, avšak u elit nikoliv.

Podle typologie Samuela P. Huntingtona se tranzice běloruského politického systému nejvíce přibližuje typu transformace.

4.2 podle Karlové a Schmittera

Terry Lynn Karlová a Philippe C. Schmitter se zasloužili o typologii čtyř druhů přechodů pakt, reformu, vnučení a revoluci na základě kombinací aktérů a strategií. V rámci této koncepce je nutné v prvním vyřadit reformu a revoluci, jelikož se jedná o typy, kde hlavního aktéra představují zástupci opozice, což tranzici Běloruska neodpovídá. Zbývá nám tedy pakt a vnučení, dva typy přechodů, kdy iniciativa k tranzici spočívá v rukou elity, typy se odlišují zvolenou strategií.

V případě paktu je zvolena strategie kompromisu, kdy elity zvolí nejvýhodnější východisko pro všechny zúčastněné strany. V rámci paktu dochází k odsouhlasení dohod o zavedení pravidel budoucího režimu s úmyslem tyto dohody ctít a vydat se společně cestou demokracie.

U varianty vnučení dochází k přechodu jednostranným rozhodnutím elit, kdy změna probíhá v rámci stávajících politických institucí bez prostoru pro diskuzi, a výsledkem tohoto přechodu je často slabá demokracie s krátkým trváním.

Vzhledem k současné situaci ve státě, jejíž režim má k demokracii velmi daleko, je nutné klasifikovat tranzici v Bělorusku po rozpadu SSSR jako vnučení. Bělorusko si zachovalo demokratické hodnoty v prvních letech své existence, přes volbu prvního prezidenta, přibližně k událostem prvního referenda, od té doby je nutné na Bělorusko nahlížet jako na nedemokratický režim.

5 Nedemokratický režim podle J. J. Linze

Linzova klasifikace nedemokratických režimů rozděluje nedemokratické režimy na základě tří os: míry pluralismu politického, ekonomického a sociálního prostoru, mobilizace a depolitizace obyvatelstva a vztahu ideologie a mentality.

V této kapitole se podíváme, jak si v rámci tří os stojí zkoumaný stát Bělorusko.

V oblasti pluralismu je již od nástupu k moci současného prezidenta Alexandra Lukašenka četná stále silnější limitace pluralismu, a to ve sféře jak politické, tak sociální a ekonomické. Ústava z roku 1996 sice formálně deklaruje existenci demokratického politického modelu založeného na pravidelném pořádání svobodných voleb, ale realita protkaná nesčetnými nařčeními z falzifikací výsledků je jiná. V oblasti sociální režim toleruje existenci organizací (jako například církví nebo vysokých škol) pouze za předpokladu toho, že nebudou zpochybňovat podstatu režimu.¹²⁹

V oblasti ekonomické je patrné upřednostňování státních podniků při získávání dotací z rozpočtu státu nebo při vyhlášení veřejných zakázek. Režim udržuje kontrolu nad hospodářským vývojem země a často realizuje nevýhodné transakce za účelem udržení úzké vazby na Rusko.¹³⁰

Svobody jsou tedy v praxi omezovány represivními zásahy vůči všem protirežimním aktivitám. Ač je opozičním politickým stranám umožněno zúčastnit se voleb do parlamentu, získat křeslo je kvůli stávajícím mocenským podmínkám a upřednostňováním režimu loajálních kandidátů téměř nemožné. Limitovaný pluralismus tedy v případě Běloruska dochází až do takových extrémů, že se dá mluvit až o monismu – protipólu pluralismu, režimu, ve kterém má reálné zastoupení pouze strany stejného politického zájmu.

Co se týče ideologie, Bělorusko nevyužívá žádnou formální celonárodní ideologii, kterou by se snažilo ovlivňovat své obyvatelstvo. Je zde však velmi znát

¹²⁹ HOLZER, Jan a Stanislav BALÍK. *Postkomunistické nedemokratické režimy: studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Politologická řada, sv. č. 25. ISBN 978-80-7325-128-4

¹³⁰ DANČÁK, Břetislav. *Středoevropské politické studie*. Brno: MPU, I., č. 1, [online]. 1999 [cit. 7. 3. 2022]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/3764/5153>

jistá nostalgie ve vztahu k bývalému režimu – Sovětskému svazu. Režim se snaží o zavedení určité vlastní verze neosovětské mentality.¹³¹

Hlavní prvky neosovětské mentality můžeme spatřovat především v propagaci „deklarativně efektivního direktivního společensko-politického a ekonomického modelu, který zaručuje sociální jistoty“, ve využívání postsovětské symboliky (státní vlajka a znak), v diskreditaci politických oponentů (zbití a rozvezení stávkujících poslanců do odlehlých částí města) a ve zpochybňování parlamentarismu (odmítání parlamentní formy vlády, omezení pravomocí parlamentu).¹³²

Vzhledem k velmi slabě utvořené vlastní běloruské národní mentality z důvodů např. opakované rusifikace a trestání za projevy národní identity v minulosti, padá zejména starší obyvatelstvo do náruče příslibu falešné slávy Sovětského svazu.

V otázce mobilizace vs. depolitizace lze v současném Bělorusku spatřovat nízkou institucionální mobilizaci obyvatelstva. Ač ve státě existují odborové mládežnické organizace (např. Běloruský národní svaz mládeže), které jsou do jisté míry regulovány a kontrolovány státem, režim nijak občany nepodporuje v participaci v politických stranách, a to ani v loajálních organizacích. K mobilizaci ve státě dochází pouze s blížícími se volbami nebo referendy skrze dezinformační kampaně v prorežimních médiích, jinak ve státě převládají prvky depolitizace.

Bělorusko na základě Linzovy klasifikace nedemokratických režimů vykazuje jakožto posttotalitní stát jasné znaky autoritarismu, a to především koncentrací veškeré státní moci do rukou autority, existencí voleb, které jsou soutěživé jen na oko, a silným potlačováním odpůrců režimu. Bělorusko se nedá považovat za hybridní režim, nebo režim s nedokončenou tranzicí, jelikož moc prezidenta Lukašenka byla konsolidovaná v několika krocích změnami Ústavy.

¹³¹ SHUSHKEVICH, Stanislau. Belarus: To Democracy through Neo-Comunism. *Demokratizatsiya* [online] 2003 [3. 3. 2022] Dostupné z: <https://web.s.ebscohost.com.ez.svkk1.cz:2443/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=d7c9ec8c-c45e-42ac-8f7d-21dafa6be0db%40redis>

¹³² HOLZER, Jan a Stanislav BALÍK. *Postkomunistické nedemokratické režimy: studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Politologická řada, sv. č. 25. ISBN 978-80-7325-128-4 str. 128

6 Míra demokracie v Bělorusku

Tato kapitola se bude zabývat analýzou dat získaných organizací The Economist Intelligence Unit a organizací Freedom House. Obě organizace každoročně vydávají výroční zprávy, jejichž obsahem je zkoumání demokracie ve světě pomocí sestavených Indexů.

V následujících podkapitolách se budeme věnovat analýze informací o stavu demokracie ve státě Bělorusko z Výroční zprávy Democracy Index a Výroční zprávy House of democracy.

6.1 Výroční zpráva Democracy Index

Výroční zpráva Democracy Index 2020 *In sickness and in health?* byla zveřejněna 2. února 2021 a je dosud třináctou vydanou zprávou z dílny The Economist Intelligence Unit. Součástí každé zprávy je rozdělení jednotlivých zemí světa na základě pěti ukazatelů do čtyř kategorií: úplná demokracie, demokracie s chybami, hybridní režim a autoritářský režim. Stát Bělorusko se umístilo s celkovým skóre 2,59 na 148. příčce ve světě a bylo označeno za autoritářský režim. Celkové skóre snížil především výsledek 0 bodů v rámci volebního procesu a pluralismu, fungování vlády bylo ohodnoceno 2 body, politická participace dosáhla 3.89 bodu, politická kultura si zasloužila pětibodové ohodnocení a s 2.06 bodu byly ohodnoceny občanské svobody.¹³³

Výroční zpráva Democracy Index 2020 upozorňuje své čtenáře na události okolo nesvobodných a neférových prezidentských voleb v srpnu roku 2020, a to především na vlnu násilně potlačených pokojných, avšak rozsáhlých demonstrací, kterými obyvatelstvo žádalo okamžitou rezignaci prezidenta Alexandra Lukašenka. I přes fakt, že prezident Lukašenko zůstal i přes měsíce dlouhé protesty u moci, vidí autoři zprávy pozitivum ve zvýšeném zájmu a participaci veřejnosti na politickém dění a varování celé společnosti před silou politického vůdcovství.¹³⁴

¹³³ *Democracy Index 2020 In sickness and in health?* The Economist Intelligence Unit. [online]. 2021 [cit. 25. 2. 2022]. Dostupné z: <https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/democracy-index-2020.pdf> str. 33

¹³⁴ taktéž str. 36

Dle výroční zprávy Democracy Index 2021 vydané 2 února 2022 si Bělorusko v rámci světového pořadí posunulo o 2 příčky výše a v současné době se nachází na 146 místě. Toto umístění, avšak neznamena zlepšení demokratické situace ve státě, bodové ohodnocení Běloruska se propadlo o 0.18 bodu na 2.4. V rámci politické kultury se snížil počet bodů na 4.38 bodu a kategorie občanské dosahují nyní 1.76 bodu.¹³⁵

6.2 Výroční zpráva House of Democracy

Výroční Zpráva House of Democracy 2020 zaznamenává u státu druhý největší propad demokracie ve světě. Stát je organizací označen jako *Not free* (nesvobodný) a v porovnání s minulým rokem ztratil celých 8 bodů z důvodu násilného potlačování protivládáních demonstrací, které byly uskutečněny na základě zfalšovaného znovuzvolení prezidenta Alexandra Lukašenka. Zpráva klade důraz nejen na následky brutální reakce režimu na demonstrace, které vedly k mnoha zraněným i několika mrtvým, ale i na zatýkání a mučení demonstrantů, kteří byli zadrženi pořádkovou Policií, aniž by se dopustili něčeho protiprávního či násilného.¹³⁶

Protesty v srpnu roku 2020 představovaly záblesk naděje. Došlo ke znatelnému nárůstu počtu demonstrantů, protesty probíhaly hned v několika městech Běloruska, a v neposlední řadě neúnavnost demonstrantů, které v prvních měsících nezastavilo ani masové zatýkání osob, které se protestů zúčastnili. Dle zprávy bylo uvězněno několik tisíc demonstrantů, kteří byli ve věznicích mučeni a bití zpravidla i několik dní. Po dobu několika týdnů se dokonce zdálo, že celostátní protesty a demonstrace zahaly Lukašenka do kouta. Avšak po příchodu nového roku začaly protesty slábnout, jelikož se i přes rozsáhlý nesouhlas s režimem nic nezměnilo. Alexandru Lukašenkovi se podařilo udržet u moci.¹³⁷

¹³⁵ *Democracy Index 2021 The China Challenge*. The Economist Intelligence Unit. [online]. 2022 [cit. 26. 2. 2022]. Dostupné z: https://www.stockwatch.com.cy/sites/default/files/news-downloads/feb11_2022_eiu-democracy-index-2021.pdf str. 16

¹³⁶ *Freedom in the world 2021 Democracy under Siege* Freedom House. [online]. [cit. 25. 2. 2022]. Dostupné z: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-02/FIW2021_World_02252021_FINAL-web-upload.pdf str. 22

¹³⁷ taktéž str.7

Závěr

Bělorusko je státem, jenž nese následky sedmdesátiletého socialismu více než jiný posttotalitní stát. Vzhledem ke své nevýhodné geografické poloze bylo území státu několikrát okupováno a rozdělováno mezi jiné státy. Až na krátký záblesk nezávislosti v roce 1918, kdy několik měsíců existovala Běloruská lidová republika, byl běloruský lid vždy pod nadvládou jiného státu. Avšak na formování Běloruska se bezpochyby nejvíce podepsalo Rusko.

Ať už se jednalo o období, kdy byly běloruské země součástí Ruského císařství nebo Sovětského svazu, vliv ruské kultury a mentality má přímou spojitost se současnou situací v Bělorusku. Důsledkem silné rusifikace byl běloruský jazyk několikrát vymazán nejen ze sfér vědecké a literární činnosti, ale především ze škol. S rozpadem Sovětského svazu země zažívá druhou šanci na získání nezávislosti na ruském vlivu v roce 1991, běloruština je stanovena úředním jazykem a jsou zvoleny státní znaky z běloruské symboliky. Tento přirozený nacionalismus je ale nepodporován současným prezidentem Alexandrem Lukašenkem, který hned v prvních letech své vlády činí kroky k systematickému vymýcení běloruské státnosti, a to včetně navrácení státních znaků z dob BSSR. Běloruská červeno-bílo-červená vlajka se vrací na scénu až ve spojitosti s demonstracemi proti zfalšovaným výsledkům prezidentských voleb v roce 2020, a to jako symbol vzdoru současnému režimu.

Cílem práce bylo na základě vybraných typologií přechodů k demokracii, historie státu a indexů demokracie zhodnotit úspěšnost tranzice Běloruského systému. Při posuzování přechodu v Bělorusku bylo nutné vzít v potaz, že země nebyla ani zdaleka připravena na pád socialismu a konec totalitního režimu. Obyvatelstvo Běloruska nemělo dostatečně vytvořenou národní identitu a v době získání nezávislosti se stále pevně drželo nostalgického ideálu Sovětského svazu, a to natolik, že si velká část obyvatelstva přála jeho návrat. Neúspěch přechodu k demokracii v 90. letech byl tudíž nevyhnutelný. Ač se země z počátku své samostatné existence snažila o utvoření demokratického státu zejména nastolením parlamentní republiky, setrváním socialistických institucí u vlády (např. Komunistická strana) byl přechod k demokracii nemožný.

Za důvody neúspěšnosti tranzice běloruského politického režimu v roce 1991 lze tedy označit především:

- slabou národní identitu,
- úzké vazby s Ruskem a
- zachování institucí z bývalého režimu.

Tranzice běloruského politického režimu byla dle typologie S. P. Huntingtona klasifikována jako transformace, jelikož ke změně režimu došlo iniciativou elit. Dle teoretické koncepce přechodů k demokracii podle Karlové a Schmittera je přechod v Bělorusku nejvíce podobný vnucení, vzhledem k nesouhlasu s rozpadem Sovětského svazu a příznačnou nestabilitou demokracie dosažené tímto typem přechodu.

Po stanovení, že přechod k demokracii ve státě Bělorusko byl neúspěšný, byla provedena klasifikace nedemokratického režimu. Dle klasifikace nedemokratických režimů podle J. J. Linze se v případě Běloruska jedná o autoritativní režim se silnou neosovětskou mentalitou, která spočívá v glorifikaci bývalého Sovětského státu za opomenutí stinných stránek socialismu a pevných vazbách na Ruskou Federaci. Pluralismus je ve státě natolik limitován, že se prakticky jedná o vládu jednoho názoru, obyvatelstvo je státem značně depolitizováno absencí možností a motivace vstupovat do politických stran. Avšak k velké změně v této oblasti dochází rokem 2020 v souvislosti s prezidentskými volbami, které probouzí v Bělorusech dlouho ztracenou národní identitu.

Bělorusko je na základě vybraných ukazatelů demokracie umístěno na spodní příčce celosvětové tabulky. Organizace Freedom House označuje Bělorusko za nesvobodný stát, dle Democracy Index se jedná o autoritativní režim. Obě zprávy informují veřejnost před nedemokratickými volbami ve státě a brutálním potlačováním pokojných demonstrací.

Právě volby roku 2020 byly zlomovým momentem v novodobých dějinách státu, který je často označován za poslední evropskou diktaturu. Proti prezidentovi Lukašenkovi se v tento rok postavila Sviatlana Cichanouská. Do té doby žena v domácnosti bez žádné zkušenosti s politikou převzala kandidaturu po svém manželovi, kterému nebylo jasným zásahem režimu umožněno kandidovat. A ač nebyla Cichanouská zprvu Lukašenkem vnímána jako hrozba, v rámci

předvolební kampaně se jí podařilo sjednotit Běloruské obyvatelstvo s příslibem svobody a demokracie. Získala neuvěřitelnou podporu a probudila v zemi naději a vůli změnit stávající situaci v Bělorusku. Právě vzhledem k její popularitě byly výsledky srpnových prezidentských voleb okamžitě prohlášeny za podvrh a v zemi začínají několikaměsíční demonstrace, které jsou násilně potlačovány.

Volby 2020 nebyly uznány hned několika zeměmi světa, podpory se Lukašenkovi dostalo od Ruska. A to nejen ve formě pográtování k vítězství ze strany ruského prezidenta Vladimíra Putina, ale především značnou finanční půjčkou, která zemi měla pomoci v boji proti demonstrantům. Cichanouská ihned po vyhlášení výsledků opouští zemi, nachází útočiště v Litvě a šíří zprávy o událostech v Bělorusku po Evropské Unii. Lukašenko zůstává hlavou státu.

Rok 2020 představoval pro Bělorusko ideální šanci na úspěšný přechod k demokracii. Opozice měla poprvé v historii silné protikandidáty, kdy výhra alespoň jednoho z nich proti Lukašenkovi byla jistou záležitostí. V obyvatelstvu se s blížícími volbami probudil – ten v roce 1991 postrádající – národní duch, začaly se opět objevovat původní státní znaky, obyvatelstvo obnovovalo svůj ztracený vztah k běloruštině. Porazit Lukašenka je ale jako porazit v kartách člověka, který v průběhu hry mění pravidla podle toho, jaké má zrovna karty v ruce on.

Použité zdroje

MONOGRAFIE:

BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů.* 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012. Bod. ISBN 978-80-7363-266-3.

DRAŽANOVÁ, Adéla, Tereza ŠUPOVÁ a Ondřej SOUKUP. *Bělorusko na cestě ke svobodě.* Praha: Kniha Zlin, 2021. IN, svazek 7. ISBN 978-80-7662-204-3.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii.* Praha: SLON. Studie, sv. 6. ISBN 80-901424-8-6.

HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie.* Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2007. s. 15. ISBN 978-80-210-4249-0

HOLZER, Jan a Stanislav BALÍK. *Postkomunistické nedemokratické režimy: studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Politologická řada, sv. č. 25. ISBN 978-80-7325-128-4.

HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století.* Přeložil Tomáš SUCHOMEL. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2008. ISBN 978-80-7325-156-7.

MARKOVÁ, Alena, Hienadz SAHANOVIČ a Zachar Vasilevič ŠYBEKA. *Dějiny Běloruska.* Praha: NLN, 2021. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-667-0.

ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-7380-008-X.

WEBOVÉ STRÁNKY A ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

About Vjasna. Viasna [online] [cit. 8. 3. 2022]. Dostupné z: <https://spring96.org/en/about>

BEDFORD, Sofie. *The 2020 Presidential Elections in Belarus: Erosion of Authoritarian Stability and Re-olitized Society.* Nationalities Papers [online] 2021, 49. 5, 808-819 [cit. 9. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/354838519_The_2020_Presidential_Election_in_Belarus_Erosion_of_Authoritarian_Stability_and_Re-politicization_of_Society

Belarusian leader thanks Putin for economic support during mass protests.

Reuters [online] 2021 [cit. 9. 3. 2022]. Dostupné z:

<https://www.reuters.com/article/us-russia-belarus/belarusian-leader-thanks-putin-for-economic-support-during-mass-protests-idUSKBN2AM238>

BROWN, Archie. *Alfred Stepan and the Study of Comparative*

Politics. *Government and Opposition*, 49(2), 313-330. [online]. 2014 [cit. 27. 1.

2022]. Dostupné z: [https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/9E9F3B271306C5E92FA6AFC95FA74E8C/S0017257X13000481a.pdf/alfred-stepan-](https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/9E9F3B271306C5E92FA6AFC95FA74E8C/S0017257X13000481a.pdf/alfred-stepan-Country/Territory-Report:Belarus)

Country/ Territory Report: Belarus. *Belarus Country Monitor*. [online] 2021 [cit. 8. 3. 2022]. Dostupné z:

<https://web.s.ebscohost.com.ez.svkkk.cz:2443/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=1f5e3834-de7a-4631-80e7-a70d42bc33c4%40redis>

DANČÁK, Břetislav. *Středoevropské politické studie*. Brno: MPU, I.,

č. 1, [online]. 1999 [cit. 7. 3. 2022]. Dostupné z:

<https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/3764/5153>

Dankwart A. Rustow, 71, Dies; Professor and Middle East Expert. *The New York Times*. Aug. 5, 1996, Section A, Page 14 of the National edition. [online]

1996 [cit. 28. 1. 2022]. Dostupné z:

<https://www.nytimes.com/1996/08/05/world/dankwart-a-rustow-71-dies-professor-and-middle-east-expert.html>

Democracy Index 2020 In sickness and in health? The Economist Intelligence

Unit. [online]. 2021 [cit. 25. 2. 2022]. Dostupné z: <https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/democracy-index-2020.pdf>

Democracy Index 2021 The China Challenge. The Economist Intelligence Unit.

[online]. 2022 [cit. 26. 2. 2022]. Dostupné z:

https://www.stockwatch.com.cy/sites/default/files/news-downloads/feb11_2022_eiu-democracy-index-2021.pdf

FILKINS D. *An Accidental Revolutionary*. *New Yorker*. [online] 2021;97(41):38-49. [cit. 9. 3. 2022]. Dostupné z:

<https://web.s.ebscohost.com.ez.svkkk.cz:2443/ehost/detail/detail?vid=4&sid=fe7120d4-3e47-43a0-b227-798037c3f786%40redis&bdata=Jmxbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZI#AN=153943084&db=a9h>

Freedom in the world. Freedom House [online]. [cit. 12. 2. 2022]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world>

Freedom in the world 2021 Democracy under Siege Freedom House. [online]. [cit. 25. 2. 2022]. Dostupné z: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-02/FIW2021_World_02252021_FINAL-web-upload.pdf

HLAVÁČEK, PETR. HOLZER, JAN, Jan. *Lukašenkovo Bělorusko*. Případová studie nedemokratického režimu. Středoevropské politické studie. Brno: MPU, , VII., č. 4, s. 409-427, 29 s. [online]. 2005 [cit. 25. 2. 2022]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4153/6061>

Juan J. Linz (1926-2013). Journal of Democracy, vol. 25 no. 1, p. 187-190. Project MUSE [online]. 2014 [cit. 28: 1. 2022]. Dostupné z: <https://muse.jhu.edu/article/535549>

KULESZEWICZ, Anna. Electoral system of the Republic of Belarus after 25 Years of Independence. Polish Political Science Yearbook 47(4):618-627 [online] 2018 [cit. 8. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/330376037_Electoral_System_of_the_Republic_of_Belarus_after_25_Years_of_Independence

MARPLES, David R. a Lyubov PERVUSHINA. *Belarus: Lukashenko's Red October. Problems of Post-Communism* [online]. 2005, **52**(2), 19-28 [cit. 9. 3. 2022]. Dostupné z: <https://web.p.ebscohost.com.ez.svkkk.cz:2443/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=6&sid=cf7f686b-92ab-4c23-b8fd-372618ef23b9%40redis>

NECHYPARENKA, Yauheniya. *Democratic Transition in Belarus: Cause(s) of Failure*. Institut Barcelona Estudis Internacionals. [online] 2020 [cit. 8. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.ibe.org/ibe_studentpaper03_71875.pdf

Our History. The Freedom House. [online]. [cit. 12. 2. 2022]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/about-us/our-history>

PADHOL, Uladzimir M. a David R. MARPLES. *The 2010 Presidential Election in Belarus. Problems of Post-Communism* [online]. 2011, **58**(1), 3-16 [cit. 3. 9. 2022]. Dostupné z: <https://web.s.ebscohost.com.ez.svkkk.cz:2443/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=d7306616-c33b-45e8-ba6b-72e1be7c9cb9%40redis>

PARKER, Claire. *What you need to know about Belarusian President Alexander Lukashenko.* The Washington Post. 2021
<https://www.washingtonpost.com/world/2021/05/24/faq-lukashenko-belarus/>

PTÁČNÍK, Jan. Perspektivy využití Linzovy metodologie pro výzkum nedemokracie. Případová studie nedemokratického režimu. *Středoevropské politické studie*. Brno: MPU, 2012, XIV., č. 2-3, s. 315-336. ISSN 1212-7817. [cit. 27. 1. 2022]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4585/6147>

RUMER, Eugene, BELEI, Bogdan. *Belarus: With Friends Like These.* Carnegie Endowment For International Peace [online]. 2017 [cit. 6. 3. 2022] dostupné z: https://carnegieendowment.org/files/Rumer_Belarus.pdf

Sakip Sabanci International Research Awards 2018 Jury Prize was Given to Adam Przeworski. Canada Newswire [online] 2018 [cit. 23. 1. 2022]. Dostupné z: <https://web.p.ebscohost.com.ez.svkkk.cz:2443/ehost/detail/detail?vid=17&sid=130baacd-77da-400f-a990-4ba187322dcf%40redis&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#AN=201804171359CANADANWCANADAPR.C8854&db=bwh>

Samuel P. Huntington (1927–2008). Journal of Democracy, vol. 20 no. 3, p. 186-190. Project MUSE [online]. 2009 [cit. 28. 1. 2022]. Dostupné z: <https://muse.jhu.edu/article/270342/pdf>

SCHMITTER, Philippe C., KARL, Terry Lynn. "What Democracy Is. . . and Is Not." Journal of Democracy, vol. 2 no. 3, p. 75-88. Project MUSE, [online] 1991 [cit. 29. 1. 2022]. Dostupné z: <https://www.ned.org/docs/Philippe-C-Schmitter-and-Terry-Lynn-Karl-What-Democracy-is-and-Is-Not.pdf>

SHUSHKEVICH, Stanislau. Belarus: To Democracy through Neo-Comunism. Demokratizatsiya [online] 2003 [3. 3. 2022] Dostupné z: <https://web.s.ebscohost.com.ez.svkkk.cz:2443/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=d7c9ec8c-c45e-42ac-8f7d-21dafa6be0db%40redis>

Souhrnná teritoriální informace: Bělorusko. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. [online] 2021 [cit. 07. 03. 2022]. Dostupné z: <http://publiccontent.sinpro.cz/PublicFiles/2021/07/16/belorusko-souhrnna-teritorialni-informace-2021-160012575.pdf>

The Economist Intelligence Unit. 2021. Democracy Index 2020. In sickness and in health? The Economist Intelligence Unit Limited [online]. 2021 [cit. 23. 1.

2022]. Dostupné z: <https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/democracy-index-2020.pdf>

The World Factbook: Belarus. Central Intelligence Agency [online]. [cit. 12. 2.

2022]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/belarus/>

Who Is Aleksandr G. Lukashenko? Here's What You Need to Know. New York Times. [online] 2021 [2022-03-08]. Dostupné z:

<https://www.nytimes.com/2021/11/11/world/who-is-aleksandr-g-lukashenko.html>

ZAMOISKI, Andrei. *Belarus, 1914-1918-online*. International Encyclopedia of the First World War, [online]. 2017 [cit. 6. 3. 2022] dostupné z:

<https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-belarus-2017-01-12.pdf>